

BİR MESNEVÎ ŞÂRİHİ OLARAK VEHBÎ-İ YEMÂNÎ VE MESNEVÎ'NİN İLK 18 BEYTİNDE UYGULADIĞI ŞERH METODU

Vehbi-i Yemani as A Mesnevi Commentator and the Commentary Method Applied in the First 18 Couplets of Mesnevi

Fatma ÖZÇAKMAK

Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fatma.ozcakmak@atauni.edu.tr,
orcid.org/0000-0003-0364-3709

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 26.07.2022

Kabul/Accepted: 23.08.2022

DOI:10.51592/kulliyat.1149201

Anahtar Kelimeler

Mesnevi-i Manevi, ilk 18 beyt, şerh metodu, Vehbi-i Yemani, Kitab-ı Ruhani fi Şerh-i Mesnevi-i Muhtasar-ı Nurani.

Keywords

Mesnevi-i Manevi, first 18 couplets, method of commentary, Vehbi-i Yemani, Kitab-ı Ruhani fi Şerh-i Mesnevi-i Muhtasar-ı Nurani.

ÖZ

Hüsameddin Çelebi'nin Hz. Mevlânâ'dan Senai'nin *İlâhî-nâme*'si, Feridüddin Attâr'ın *Mantıku't-Tayr*'ı gibi bir eser kaleme almasını istemesi üzerine Hz. Mevlânâ'nın sarığının altından ilk on sekiz beyti içeren kâğıdı uzatmasıyla yazımına başlanan *Mesnevi*, tarihte birçok şekilde şerhe tabi tutulmuştur. Bu şerhler; bir beytin, bir hikâyenin, bir bölümün, bir cildin, aynı konu etrafında toplanan beyitlerin, seçkinin ve tamamının şerhi olarak gerçekleştirildiği gibi, hem bizzat Mevlânâ tarafından yazılması hem de Mevlevilikte 18 rakamına yüklenen anlamlar dolayısıyla, "ilk 18 beyit şerhi" şeklinde de yapılabilmektedir. Şerhlerde *Mesnevi*'nin özü, esas olarak kabul edilegelen ilk 18 beyte ayrı bir önem verilmiş ve bu kısım şârihin şerhteki maharetini de işaret eder olmuştur. *Mesnevi-i Manevi*'yi şerh eden müelliflerden biri de XVII. yüzyılda yaşamış olan Vehbî-i Yemânî'dir. Bu makalede, Vehbî-i Yemânî'nin Mevlânâ'nın *Mesnevi*'si özelinde kaleme aldığı iki eserinden biri olan *Kitab-ı Rûhânî fi Şerh-i Mesnevi-i Muhtasar-ı Nûrânî* adlı eseri inceleme metni olarak ele alınacaktır. Söz konusu eser, tasnifi itibarıyla sadece ilk 18 beytin şerhini içeren müstakil bir şerh olmayıp tamamı *Mesnevi*'nin ilk 143 beytine yapılan şerhi kapsamaktadır. Fakat bu çalışmada hem şârihin şerh metodunu tespit etme kısaca ön ayak olduğu için hem de ilk 18 beytin *Mesnevi* için ayrı bir önemi haiz olduğundan konu sınırları bu hâliyle belirlenmiştir.

ABSTRACT

The *Mesnevi*, which was started when Hüsameddin Çelebi asked Mevlana to write a work such as Senai's *İlâhî-nâme* and Feridüddin Attar's *Mantıku't-Tayr*, and Mevlana gave him the paper containing the first eighteen couplets under his turban, has been commented on in many ways in history. These annotations; It can be done as an annotation of a couplet, a story, a chapter, a volume, couplets gathered around the same subject, the selection and the whole, as well as the "first 18 couplet commentary". Because the first 18 couplets were written by Mevlana himself and the number 18 was given a lot of meaning in Mevlevi. The first 18 couplets, which are accepted as the essence of the *Mesnevi* in the commentaries, have been given special importance and this part has also been pointing out the skill of the commentator in the commentary. One of the authors who commented on *Mesnevi-i Manevi* is Vehbi-i Yemani, who lived in the 17th century. In this article, *Kitab-ı Rûhânî fi Şerh-i Mesnevi-i Muhtasar-ı Nurani*, which is one of the two works written by Vehbi-i Yemani specifically for Mevlana's *Mesnevi*, will be discussed as a review text. The work in question is not a stand-alone annotation containing only the first 18 couplets in terms of its classification, but it includes the annotation made on the first 143 couplets of the *Mesnevi*. However, in this study, the boundaries of the subject were determined as it is both because it briefly took the lead in determining the commentary method of the commentator and because the first 18 couplets had a special importance for the *Mesnevi*.

Atıf/Citation: Özçakmak, F. (2022), "Bir Mesnevî Şârihi Olarak Vehbî-i Yemânî ve Mesnevî'nin İlk 18 Beytinde Uyguladığı Şerh Metodu", *Külliyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 17(Ağustos), 147-8

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fatma ÖZÇAKMAK, fatma.ozcakmak@atauni.edu.tr

GİRİŞ

Edebi metinler; yazarının elinden çıktığı andan itibaren sınırları genişleyen, hitap ettiği kitle vasıtasıyla pasif bir şekilde aktif bir dimağın hareket kazandırdığı, anlamını bu noktadan sonra okuyucunun zihninde tamamlayan eserlerdir. Bu yönüyle gelişen, değişen toplum ve içinde bulunduğu ortam itibarıyla bu metinlerin mahiyetleri değişmeye ve dönüşmeye devam etmektedir. Tüm bu evrelere karşı koyup geçen yüzyıllara rağmen hâlâ güncelliğini koruyabilen ve hâlâ keşfedilecek, aktarılacak yönleri bulunan eserler ise yazarının, onu kaleme alırken diletiği "adının gök kubbede baki kalması" niyetini hâsıl edebilmiş, edebî değeri yüksek, kıymetli eserlerdir. XIII. yüzyılda Mevlana tarafından yazılan *Mesnevî-i Manevî* de bu eserlerden biridir.

Mesnevî'nin; yazılış amacına, bağlı olduğu dini-tasavvufi literatüre, içine doğduğu ve içinde doğduğu topluluğa binaen açıklanmaya, anlaşılmaya muhtaç bir tarafı hep var olmuştur. Bu sebepten yazıldığı andan itibaren birçok dile tercüme edilmiş, esere birçok dilde şerhler yazılmıştır. Bu tercüme ve şerhler *Mesnevî'nin* bazen bir beytine, bir cildine, bir bölümüne; bazen bir hikâyesine yahut tamamına olduğu gibi en çok da bizatihi Mevlana eliyle kaleme alınmış "ilk on sekiz beyt"ine yapılmıştır (Güleç 2014: 61). Bu yönüyle yukarıda bahsettiğimiz edebî metinler için canlılığını koruma bahsi, *Mesnevî* özelinde ona yazılan şerhler için de geçerlilik kazanmaktadır. Öyle ki *Mesnevî-i Manevî* şerhi; "Bir meselenin nakline yer veren statik, durağan ve dogmatik bir metinden ibâret değil; aksine dinamik, güncel, bilimsel verilerden de beslenen bir metin olarak görülebilir (Öteleş 2020: 361)."

Şerh ve bir yönüyle de *Mesnevî* şerhi; kaynak metnin ağırlığı, gizli anlam dünyası ve Mevlana'nın dahi kendini soyutlayarak İlahi bir etkiyle yazdığını ifade ettiği özel dünyası düşünüldüğünde, her müellife nasip olmayan her müellifin de vakıf olamayacağı bir durumdur. Dolayısıyla şârih vasfını taşıyanın, inşirah içinde olması beklenildiği (Ece 2013: 1) ölçüde Mevlana'nın da *Mesnevî* şârihinden daha doğru ifadeyle *Mesnevî*'yi anlayabilecek olandan birtakım beklentileri vardır. *Mesnevî-i Şerif'in Üçüncü Beytine Farklı Bir Şerh Denemesi* başlıklı çalışmada İsmail Güleç, Mevlana'nın derdinin;

-Sînesi ayrılık acısıyla yarılmış ve aşkın ne olduğunu bilen kimselerce,

-Kalbi her türlü kötülükten ve pislikten temizlenmiş, ilim ve irfan zezemi ile yıkanarak marifet ve hakikat ile dolmuş kimselerce,

-Kaderinde kendisine bu dünyada âşık olmak düşen ve aşkından gönü parçalanmış kimselerce anlaşılabilirliğini kastettiğinin ifade edilebileceğini belirtmektedir (2014: 67-68). Bu bağlamda şerhin bir tanımında da mevcut olan "Bir metnin daha iyi anlaşılın diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması (Kortantamer 1994: 1)" durumuna binaen *Mesnevî*'yi şerh edenlerin de buna cesaret edip bu türden bir iddia içinde oldukları söylenilebilir. Böyle bir düşünce içinde olup olmadığı bilinmez, fakat bu çalışmanın bir

tarafını oluşturan *Kitâb-ı Rûhânî fî Şerh-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî*¹ adlı eserinde “Murâdum Meşnevî-i Şerîf’den birkaç söz söylemekdür. Huşûsâ bu maqûle resâyilden gayrı şerh-i muhtasar-ı Meşnevîde iki mücellid kitâb söylemişüz ve şevk-i ‘aşk-ı Mevlânâ ile şorsalar bilmezüz ne dimişüz. Ma‘ahazâ ‘aqlımızda mezîd-i nisyan ve şevkimüzde noqşân yokdur.” şeklinde ifade ettiği niyet ve içinde bulunduğu hal ile, *Mesnevî*’ye şerh yazanlardan biri de XVII. yüzyıl müelliflerinden Vehbî-i Yemânî’dir.

Bu çalışmada XVII. yüzyıl *Mesnevi* şârihlerinden Vehbî-i Yemânî’nin kısaca hayatı ve eserlerine değinilecek, *Kitâb-ı Rûhânî fî Şerh-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî* adlı *Mesnevi* şerhinin mahiyeti, yazılış amacı, yeri, tarihi ifade edildikten sonra ilk 18 beyitte uyguladığı şerh metodu hakkında şerhin bölümlerini de belirleyerek bilgi verilecek ve bu bölümlerden “*Beytin Şerhi*” başlığı altında ayrıca ilk 18 beytin şerhi özetlenecektir.

1. ŞÂRİH VEHBÎ-İ YEMÂNÎ VE ŞERHİNE DÂİR

1.1. Vehbî-i Yemânî

Hayatı hakkında kaynaklarda verilen bilgiler çok sınırlı olan müellif² Vehbî-i Yemânî’nin, asıl adı Abdülkadir b. Osman’dır. Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* adlı eserinde ondan Abdülkadir b. Osman el-Bigavî olarak bahsetmekle beraber Kadrî ve Vehbî’yi mahlas olarak kullandığını belirtmektedir (Bağdatlı 1951: 601-602) Nitekim eserlerinin çoğunda ismini kendisi de “el-müsemma bi-Kadri” şeklinde kaydetmiştir. Kadri Efendî’den bahseden bir başka kişi; Bursalı Mehmet Tahir, “*Kadri Mehmed Efendî*” maddesinde onun ulemadan tabiat-ı şiiiriyeye malik fazıl bir zat olup Bigalı olduğunu, tahsil ve icazet aldıktan sonra ilmini arttırmak için Arabistan’ın Yemen kıtasına gittiğini ve uzun bir müddet kalıp ilm tahsilini aksatmadan marifet istihsal etmesinin akabinde memleketine geri döndüğünü, sonrasında da İstanbul’da tedris ve telif işleriyle meşgul olduğunu ve de Yemen’de uzun müddet kaldığı için Vehbi-i Yemani’yi mahlas olarak kullandığını ifade etmektedir (Saraç 2016: 421).

Vehbi-i Yemani, XVII. yüzyıl Sultan IV. Murad (1623-1640) zamanında yaşamıştır. *Kitâb-ı Rûhânî fî Şerh-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî* adlı *Mesnevi* şerhinde sultan için yazılmış “nakş” redifli bir kasidesi de bulunmaktadır. Doğum tarihi bilinmeyen müellifin ölüm tarihi de net değildir. Eldeki bilgilere göre son eseri olan *Şerh-i Kasîde-i İbn Düreyd*’in, H. 1065/ M. 1654-1655 tarihli olmasından dolayı vefatının bu tarihten sonra olduğu söylenilebilir. Telif ettiği eserlerde kendine ve eserlerine dair bilgiler de kaydeden şârihin Berlin Devlet Kütüphanesi Hs.or. 5088 numarada kayıtlı 106 varaktan oluşan, altı müstakil eserini ihtiva eden yazma nüshanın³ başında “Li-Vehbî-i Yemânî kaydıyla” düştüğü Arapça tarihten hareketle; 1036 yılında İbrahim adında bir oğlu olmuş fakat “şehr-i Cemâziye’l-âhîr’ün evâyilinde” vefat etmiştir.⁴

¹ Söz konusu eser tarafımızdan doktora tezi olarak çalışılmaktadır.

² Müellifin hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özçakmak 2022: 177-190.

³ Söz konusu yazma eser bu makalenin yazarı tarafından çalışılmaktadır.

⁴ Berlin Devlet Kütüphanesi Hs.or. 5088, vr. 1^a.

Yaşadığı dönemin velud mülliflerinden biri olduğu anlaşılan Vehbî-i Yemânî'nin, yaptığımız araştırma ve incelemeler neticesinde, telif ettiği eserler listesi şu şekildedir: *Genc-i Nihâni ve Kenz-i Meânî*⁵, *Kitâb-ı Şerh-i Hamriyye-i Fârîziyye*, *Risâle-i Gülzâr-ı Hakâyık ve Esrâr-ı Dekâyık*, *Risâle-i Beşâret ve Makâle-i İşâret*, *Risâletü'l-Meşâyih ve Makâletü'ş-Şemârih*, *Risâletü't-Tevbe ve'l-Mücâhede ve Makâletü'l-Havbe ve'l-Mukâbede*, *Risâle-i Sükût ve Makâle-i Uzlet ve Sumût*, *Risâle-i Yunûs ve Makâle-i Mûnis*⁶, *Risâle-i Ezkâr ve Makâle-i Esrâr*⁷, *Kitâb-ı Rûhânî fî Şerh-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî*, *Tefsîrü'l-Kur'ân ve Tenvîrü'l-İrfân*, *Terceme-i Câmiü's-Sağîr*, *Şerh-i Kasîde-i İbn Düreyd*.⁸

1.2. Kitâb-ı Rûhânî fî Şerh-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî adlı Mesnevi şerhi

Vehbi-i Yemani'nin *Mesnevî-i Manevî* özelinde kaleme aldığı iki şerhinden biridir. Müellifin, *Mesnevi* şerhi olarak telif ettiği ilk eseri, iki ciltten oluştuğu bilgisi kendisi tarafından verilen fakat şu an için ilk cildinin bilgisine ulaşabildiğimiz; *Genc-i Nihâni ve Kenz-i Meânî*'dir.

Kitâb-ı Rûhânî fî Şerh-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî, Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevî*'sinin ilk 143 beytinin şerhini içermektedir. Bir başka deyişle ilk 143 beyit içerisinde yer alan *Padişah ve Hasta Cariye* hikâyesinin bir bölümünün de şerhini kapsamaktadır ve manzum-mensur karışık bir şekilde kaleme alınmıştır.

Şârih, şerhine besmeleyle başlamış ve sonrasında Büyük Hacet Duası'nı da içinde barındıran Arapça bir dua metnine yer vermiştir. Vehbi-i Yemani, *Mesnevî*'nin dibacesini şerh etmemiş, “Eyle olsa hâzret-i kâmil-i ‘âlim ü ‘âmil ve mazhar-ı nûr-ı celâyil ü şemâyil Mevlânâ-yı pesendide haşâyil ki evşâf-ı celîle-i cemîleleri lisân-ı kâl u kııldan ğayr-ı kâbildür ibtidâ-yı *Meşnevî-i Ma‘nevi*lerinde buyururlar ki (3b)” ifadeleriyle *Mesnevî*'nin ilk beytinin Farsçasını kaydetmiştir. Hicri 1037 (1628) yılında yazımı tamamlanan eserin, müellif nüshası olduğuna kanaat getirdiğimiz ve aynı zamanda da bilinen tek nüshası Fransa Milli Kütüphanesi'ndedir. Şerh, 131 varaktan oluşan nüshanın 3^b varağında başlayıp 127^a varağında son bulmaktadır. Şerhin sonunda müellif; “İmdi felek-i kıbâb melik-i bevâb kuṭb-ı felek-i me‘ânî hâvî-i hikmethâ-yı Yûnânî hülâşa-i vücûd-ı haḳîkî-i insânî nûr-ı şems-i sipihr-i emânî tuğrâ-yı menşûr-ı sırr-ı Sübhânî mir‘ât-i cemâl-i kerâmet-i nûrânî vü rûhânî hâzret-i Mevlânâ'nuñ fuḳarâ vü dervîşân ve aḥbâb u aşhâb u aḥdânından bu kitâb-ı kalîlül-bizâ‘ ayı, ki anuñ feyzân-ı deym-i etemminden kaçredür, görüp le ‘âlî vü derârîsinden maḥzûz olduklarında bu kaçreden kemter ü haḳîr olan **Vehbî-i Yemânî ki el-müsemmâ bi-Ḳadri'dür** kaçarât-ı şebnem-i şehâb-ı du‘âdan ferâmûş buyurmayalar. Ve tenevvür-i cemâl-i du‘âları ile kabr-i maḥşûr ve ḳalb-i maḳbûrumuzı rûşen eyleyeler ve ecr-i a‘mâl-i ḥayrî Hüdâ'dan bileler (126^b-127^a)” şeklinde dua etmektedir.

Bu çalışmada ilk 18 beyti söz konusu edilip bu beyitlerde uyguladığı şerh yöntemine değinilecek olan eserini müellif “muhtasar” bir şerh olarak değerlendirmektedir. Şerh boyunca çeşitli vesilelerle yer verdiği; “Eger esmâ

⁵ Bu eser, Halime Çavuşoğlu tarafından çalışılmaktadır.

⁶ Bu eserin bilgisi *Risâle-i Beşâret ve Makâle-i İşâret* adlı eserde (vr. 66^b) geçmektedir.

⁷ Bu eserin bilgisi *Risâle-i Beşâret ve Makâle-i İşâret* adlı eserde (vr. 66^b) geçmektedir.

⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, müellifin *Gülistânü'l-Uşşâk ve Bustânü'l-Müştâk* adında bir eserden daha bahsetmektedir (Bağdatlı 1951: 601). Fakat bu eser şu an için tespit edilememiştir.

vü şifātuñ haķıķatinden keşf-i maķāl olunursa bu bâbda güftâr- ı istiksâr olunur. Bizüm ise murâdımuз tevâşşuţ u tatvîl mâbeyninde ihtiyâr-ı ihtişârdur (123^b).”; “Eger kelâm-ı beyânda ifrâţ u tefrîţ ve izdiyâd-ı taħlîţ bulunmasa bundan ziyâde tebsîţ ve ķarîlere sebeb-i tenşit olunurdu (17a).”; “Dirîgâ ħavf-ı tafşîl olmasa bunuñ emsâli ehl-i ħâlûñ bu maķûle ķîl ü ķâlî şerĥ ü beyân olunırdı (7^b).” ifadeleri bu yaklaşımı belirleyici niteliktedir. Eserde her beyit aynı ölçüde şerĥ edilmeyip kimisi müellifin gerekli gördüğü ölçüde diğerklerine göre ayrıntılı bir şekilde şerĥe tabi tutulmuştur.

Müellifin, *Kitâb-ı Rûĥânî fî Şerĥ-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî* yi kaleme alırken aktardığı birikimi Yemen’deyken kazandığını “Ĥuşûşâ bu ķillet-i bizâ‘at Yemen tağlarında evķât-ı izâ‘ atde taĥşîl olmuştur (127^a).” şeklindeki tevazu cümlesine ve ilim tahsil etmek için Yemen’e gittiği bilgisine dayanarak ifade etmek mümkündür. Nitekim Vehbi-i Yemani’nin derin bir ilmî ve tasavvufi bilgiye sahip olduğu telif ettiği eserler ve bilhassa *Mesnevi* şerĥleri ve özelde *Kitâb-ı Rûĥânî* göz önünde bulundurulduğunda görülmektedir. Arapça ve Farsçaya oldukça hâkim olan şârih, bu eserinde Abdülkerim Kuşeyri’nin, *Risâle’si*; Abdülkadir Geylani’nin *Fütûhu’l-Gayb’ı*; Aynülkudat Hemedani’nin, *Temhidât’ı*, Fahreddin Irakî’nin, *Lema’ât’ı*; Cîlî’nin, *el-İnsânü’l-kâmil fî Ma’rifeti’l-Evâĥir ve’l-Evâ’il*, *Levamiü’l-Berk*, *Lisânü’l-Kader bi Nesîmi’s-Seher’i*; Gazalî’nin, *İhyâü Ulûmi’d-din’i*; İbnü’l-Arabî’nin, *Ankau Muğrib fî Ma’rifeti Hatmi’l Evliyâ ve Şemsi’l-Mağrib*, *Fusûsü’l-Hikem*, *Mevâiz-i Hasene*, *Mevâkiü’n-Nücûm* ve *Risâletü’l-Envâr’ı* (vd.) gibi birçok tasavvufi kaynakla şerĥini desteklemiştir.

Vehbî-i Yemânî, eseri kaleme alırken asıl niyetinin herhangi bir geçim kaygısı olmadığını ve bu eseri telif etme sebebini şerĥin, uygun gördüğü farklı farklı yerlerinde: “Ve bu kadar maķâl-i bisyâr ve güftâr-ı keşret-âşârdan murâdımuз geçinmek degildir. Belki bizden şoñra gelen ve gencür u künûz-ı kemâl olan ihvân-ı nihâna mazmûn-ı kitâb ve melfûz-ı ĥitâbımuз târiĥ olsun ve lem‘a-i bâriķa-i du‘âlarına vâsıta-i tevessül bulunsun dimekdür. Ve ruĥsâre-i mes‘ûli revzene-i ma‘mûlden göstermekdür (103^b).”; “Murâdum Meşnevî-i Şerîfden birkaç söz söylemekdür. Ĥuşûşâ bu maķûle resâyilden ġayrı şerĥ-i muĥtaşar-ı Meşnevî’de iki mücellid kitâb söylemişüz ve şevķ-i ‘aşķ-ı Mevlânâ ile şorsalar bilmezüz ne dimişüz. Ma‘ahazâ ‘aķlımuзда mezîd-i nisyan ve şevķimuзде noķşân yoķdur. Bu cihetden ki ‘âlem-i mişâlde bir ‘azîm kitâb ve şem‘-i şebtâb ile ĥânemüzi münevver idüp taķâttur-ı ġamâm-ı ikrâmları birle çemen-i cânımızi müzehher itmegile bu kadar maķâl ve kelâm-ı lufûz lisân-ı aķlâm u erkâm olmuştur ve anlarıñ irşâd-ı şerîfi ile muķarrer olan ma‘ârif-i me‘ânî zühurâ gelmişdür. Ve beş altı pâre kitâbuñ icâdından şoñra ol derûnımuзда olan tâb-ı iltihâb-ı şem‘-i kerâmete ve işti‘âl-i nâr-ı ‘aşķ u muĥabbete noķşân u ferâġat gelmemişdür (76^b-77^a).” şeklinde belirtmiştir.

Bununla birlikte müellif şerĥini bitirirken *Kitâb-ı Rûĥânî*’nin sonunda bunu yine “İstedüm ki bundan ziyâdece âyîne-i dilden manzûr u cilve-ger olan ma‘nâ-yı mu‘teber ve ķavl-i maķbûl ü ezherden şerĥ-i Meşnevî-i müşkilâtde ĩşâr-ı dürer ü ġurer eyleyem ve câm-ı cihân-nümâ-yı dilde zâhir olan şâhid-i cemâl-i muĥabbetden söz söyleyem (126^b).” cümleleriyle dile getirmiştir.

Vehbi-i Yemani bu eserini, Mısır'da kaleme almıştır. Nitekim şârihin, 30^b varağındaki; “Bu muhtaşarâti yazarken Mısır'da ser-i sūk-ı Hayyâmîn'de evkâf-ı Hârameyn-i Şerîfeyn'de bir harâbe-i harâb-âbâd ziyâde bî-bünyâd olduğundan bir iki cidâr-ı hâne-i harâbesi esâs-ı şabr-ı bî-bünyâd-ı ‘âşık gibi yıkılıp bir memlûk-ı müşterâmuz altında helâk olup vâlî-yi memleket ve nâzır-ı zallâm-ı bî-hürmet ü merhamet ile vâkı‘ olan kürbet ü kıasâvet zehr-i helâhil-i melâlet olmuşdur ve bu evrâk-ı perîşân dahı ol kürbet ü kıasâvet arasında yazılmışdur.” ifadelerinde bunu açıkça görmek mümkündür.

2. ŞERHİN BÖLÜMLERİ

2.1. Zemin metin

Klasik şerh geleneğinde öncelikle şerh edilecek ana metne yer verilmekte, metnin şerhiye bundan sonra gelmektedir. Bu eserde de şârih, öncelikle ilk 18 beytin metnine yer vermiş ve beyitleri tek tek şerh etmiştir. Vehbi-i Yemani, zemin metin olarak ifade ettiğimiz *Mesnevî* beyitlerini paylaşırken ilk 18 beyitte şu ifade biçimlerini kullanmıştır: “Mevlânâyı pesendîde hasâyil *Mesnevî-i Manevî*’lerinde buyururlar ki, keşf-i esrâr-ı ulûm buyururlar, pes ol misbâh-ı envâr ve miftâh-ı esrâr buyururlar, li-Mevlânâ kuddise sirruhü, li-Mevlânâ kuddise sirruhü'l-azîz, kâle kuddise sirruhü, ve kâle kuddise sirruhü'l-azîz, hazret-i Mollâ Celâl buyururlar.”

2.2. Beytin tercümesi

Şârihin, *Mesnevî* beyitlerini tercüme ederken onları şeklen; ya mısra mısra ya da beyit bütünlüğünde tercüme ettiği görülmektedir. Mısra mısra yahut beyit beyit tercüme etme yoluna gidilen *Mesnevî* beyitlerinin tercümesi muhteva olarak değerlendirildiğinde ise bunlar; ya büyük ölçüde ana metinle uyumlu ya da müellifin tasarrufuna bağlı olarak çeşitli ekleme ve yorumlarla yapılmış içerikte tercüme olarak değerlendirilebilmektedirler.

a. Şekil itibarıyla

a.1. Beyit Tercümesi

Şârih, şerhinde çoğunlukla beytin iki mısrasını farklı yerlerde ayrı ayrı tercüme etmek yerine bir bütün hâlinde zemin metnin verildiği ilk yerde tercüme etmiştir. Aşağıda, bu türden ifade biçimlerini göstermesi bakımından birkaç örnek paylaşılmıştır.

4. beyit: “Herkesî k’û dūr mând ez aşl-ı h’îş

Bâz cüyed rûzgâr-i vaşl-ı h’îş⁹

İmdi kendü aşlından dūr olan kendü rûzgâr-ı vaşlına tâlîb olur, diyü buyururlar.”

8. beyit: “Ten zi cân u cân zi ten mestür nîst

Lîk kes râ dîd-i cân destür nîst¹⁰

⁹ “Aslından uzak kalırsa bir kişi

Arar durur tekrar kavuşacağı günü”, Kanar 2014: 71.

¹⁰ “Beden candan, can bedenden ayrı değil

Ya' nî ten cāndan ve cān daḡı tenden mestūr u maḡcūb degil iken her dīdeye dīd-i cān için destūr yokdur (21^a).”

12. beyit: “*Hemçu ney zehrî u tiryākî ki dîd*

Hemçu ney demsâz u muştākî ki dîd¹¹

Ya' nî ney-i nālân gibi kimse zehr ü tiryāk ve demsâz-ı müştāk görmemişdür diyü buyururlar (29b).”

a.2. Mısra tercümesi

Mısra tercümesi yapılırken zemin metnin mısraları müstakil olarak ele alınarak çevrilmiştir.

Vehbi, 15. beytin şerhinde mısra mısra tercüme yoluna gitmiştir: “Beyt-i şānīde روزها بیگاه شد / *Rūzhā bigāh şod* diyü buyururlar. Ya' ni eyyām-ı bî-hengām oldu ve evkāt-ı ‘ömr geçdi aḡşam oldu. Mışra‘: روزها با سوزها همراه شد / *Rūzhā bā sūzhā hemrāh şod*. Ya' nî günler yanup yakılmağa yoldāş u hemrāh u qarındāş oldılar (33a).”

b. Muhteva itibarıyla

b.1. Metne uygun tercüme

Metne uygun olarak gerçekleştirilen tercümede, beytin tercümesi Farsça aslına en yakın yalınlıkta ifade edilmektedir.

Müellif,

“*Herkesî k’û dūr mānd ez aşl-ı ḡ iş*

Bāz cūyed rūzgār-i vaşl-ı ḡ iş¹²”

şeklindeki 4. beyti aslına uygun olarak tercüme ederek bunu; “İmdi kendü aşlından dūr olan kendü rūzgār-ı vaşlına tālīb olur diyü buyururlar (13^a).” şeklinde Türkçeye aktarmıştır.

b.2. Yorumlu, genişletilmiş tercüme

Şârih, bu türden bir tercümede beyte çeşitli şekillerde eklemeler yapmakta ve yorumlar katmaktadır.

“*Sine ḡ āhem şerha şerha ez-firāk*

Tā be-güyem şerḡ-i derd-i iştiyāk¹³”

şeklindeki 3. beyit şerhinde: “Ya' nî şol ‘arāyis-i ebkār-ı vuşlatuñ firākından sine-i bî-kīne-i kemīneyi isterem ki şerḡa şerḡa eyleyem öyle ‘arūslar ki 14 لَمْ يَطْمِئُنْ إِنْ سُنْ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ anlaruñ beyān-ı şānındandır.” ifadeleri;

Kimseye canı görece göz verilmiş değil”, Kanar 2014: 71.

¹¹ “Ney gibi zehri, panzehiri kim gördü?”

Ney gibi kafa dengini, müştakı kim gördü?”, Kanar 2014: 71.

¹² “Aslından uzak kalırsa bir kişi

Arar durur tekrar kavuşacağı günü”, Kanar 2014: 71.

¹³ “Ayrılıktan dilim dilim yarılmış göğüs isterim

Ayrılık derdini ben açıklamak isterim”, Kanar 2014: 71.

¹⁴ “Onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.”, Rahman: 55/74.

“Herkesi ez zann-i hod şod yâr-i men

Ez derûn-i men necost esrâr-i men”¹⁵

şeklindeki 6. beyit şerhinde: “Ya’ nî ber-mücib-i 16 إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ Li-ķavlihi te’âlâ 17 وَلَا تَقُفْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ 17 Herkes kendü zann-ı beyhüdesinden ney-i nâlândan ‘ ibaret olan mürşid-i kâmile yâr oldum geçer ve aĥvâl-i esrâr-ı ‘ âlem-şümülün bildüm añladum kıyâs ider. Lakin ĥayâl-i bâtılda ve efkâr-ı ‘ âtılda kalmışdur (17^a).” ifadeleri ve

“Der neyâbed ĥâl-i poĥte hiç ĥâm

Pes soĥen kûtâh bâyed, ve’sselâm”¹⁸

şeklindeki 18. beyit şerhinde; “Ya’ nî bir dil-i bî-müstehâm âteş-i şevķ-i ġarâmdan cüş u ġalîķde olmaya ve ĥâl-i puĥte-diller mertebesin bulmaya ĥâm u nâ-fercâm ve bir baĥt-ı bî-encâmdur. Ma’ arif-i ĥayy-ı ber-devâmdan ki yenâbî’-i bedî’ merâmdur bî-ke’s ü câmdur, ana bu maķûle tefcîr-i yerâ’ vü aķlâmdan ne ĥâşıldur. İĥtitâm-ı kelâm ile ve’s-selâm diyü buyururlar (34^a).” ifadeleri bu tercüme şekline örnek teşkil etmektedirler.

Bunlarla birlikte şârihin bir başka yerde;

“Ney ĥadîs-i râh-i porĥûn mî koned

Ķışşehâ-yi ‘ ışķ-i Mecnûn mî koned”¹⁹

şeklindeki 13. beytin şerhindeki; “Ya’ nî ney-i nâlân-ı dil şâĥib-i ġüş olan erbâb-ı kerâmet ü fezâyile sâĥat-ı râĥ-ı pür-ĥûndan kışşahâ-yı ‘ aşķ-ı Mecnûn söyler ve maţla’-ı cemâl-i Leylâ’dan nûr-ı mihr-i celâli ĥikâyet eyler.” ifadesinde de benzer durum söz konusudur.

2.3. Harf ve kelimelerin Açıklanması

İlk on sekiz beytin şerhi boyunca harfe kadar indirgenerek açıklanmasına gerek görülen sadece bir kelimeye yer verilmiştir. Şârih, birinci beytin şerhinde “ney” kelimesini ñ ve ı harflerinin ebced değeri (ñ: 50, ı: 10) olan altmışla ifade ederek Hz. Peygamber’in isimlerinden biri olan Sîn ile bağlantı kurmuştur: “Ĥuşuşâ lafz-ı neyde bu esrâr ber-vech-i ızmâr zâhir ü âşikârdur. Zîrâ **ney lafzı iki harf bir suĥandır**. Anlar **nûn** u **yâ** olduġı mu’ ayyendür. Pes nûn ile yâ ‘ adedde altmışdur ve ism-i Muĥammed’dan ‘ ibaret olan Sîn daĥı altmışdur (4^b).”

¹⁵ “Herkes aklısına oldu benim yârim

Gönlümde aramadı, nedir benim sırlarım”, Kanar, *Mesnevî*, s. 71

¹⁶ “Ey iman edenler! Zannın çoġundan sakının; çünkü **bazı zanlar ġunaĥtır**. Gizlilikleri araştırmayın, birbirinizin gıybetini yapmayın; herhangi birinin, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bak bundan tiksindiniz! Allah’a itaatsizlikten de sakının. Allah tövbeleri çokça kabul etmektedir, rahmeti sonsuzdur.”, Hucurat: 49/12.

¹⁷ “**Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme.**”, İsrâ: 17/36.

¹⁸ “Ham kişi anlar mı pişenin halini?

İyisi mi, sözü kısa kesmeli”, Kanar 2014: 71.

¹⁹ “Ney kanlı yollardan söz eder

Mecnun’un aşķ kışsalarını söyler”, Kanar 2014: 71.

Lügattaki anlam: Şârih, kelimelerin lügat anlamları üzerinde de pek durmamakta ve lügat anlamlarını da çoğu kez vermemektedir.

2. beytin şerhinde “neyistan” kelimesini lügat anlamıyla ifade etmiştir: “**neyistân** mecma‘ -ı kaçabdur ki kenâr-ı enhâr ve cây-ı cüybârda çoğ olur. Kimi kıyım ve kimi maşrû‘ ve kimisi müteferrih ve kimisi mecmû‘ dur (8a).”

Metin içi anlam: Vehbi-i Yemani’nin ilk on sekiz beyit şerhinde en çok takip ettiği usûl, kelimelerin metin içindeki bağlamda ne anlamda kullanıldıklarına yer vermektir:

2. beytin şerhinde, lügattaki anlamını da verdiği neyistan için: “Lâkin bu maħalde **neyistân** haķıķat-i ruh-ı Muħammed'den ‘ibâret olan zât-ı Yezdân'dur. Ta‘ ayyün-i evvel ile cem‘ ü'l-cemden kinâyetdür ve ism-i a‘ zamdan işâret olan nûr-ı Muħammed ve haķıķat-i ruh-ı Aħmed'dür şallallâhu ‘aleyhi ve sellem.” açıklamasını yapmıştır.

Aşağıda kelimelerin metin içi kazandığı anlamlarıyla verilmelerine birkaç örnek daha kaydedilmiştir:

2. beytin şerhinde: “Ve mışra‘ -ı şânîde **nefir**den murâd olunan mürşid-i kâmilûn şol şıyt u şadâlarıdur (8^b).”

5. beyit şerhinde: “Pes **bed hâlân**dan murâd-ı şerîfleri münkirân nev‘ inden olan ehl-i ‘itirâz ve seng-endâz-ı inķıbâzdur (15^b).”

Yine 5. beyit şerhinde: “**Hoş-hâlân** diyü buyurdıkları anlardır ki mertebe-i nefis-i muḫmainneye vâşıl olmuşlar ve mescid-i ten ü bedende seccâde-i sine üzre muķâbil-i mihrâb-ı cân ve mülâzım-ı tâ‘at ü ‘ibâdet-i raħmân olan ‘ârifân mertebesin bulmuşlar ve derece-i tekmi‘ ü hidâyete irişmişler ve mevâni‘ -i tesvîfden kırtulmuşlar (16^b).”

Şerh boyunca, gerek duyulduğu yerde kelimeler, şerh edilen ana metnin yanı sıra iktibas edilen beyitlerde de açıklanmıştır. Dolayısıyla kelime açıklamasına gitmek için sadece zemin metnin (*Mesnevi*) esas alınmadığı söylenilebilir. Örneğin, birinci beytin şerhi sırasında İbnü’l-Farız *Dîvân*’ından iktibas edilen;

Şi‘r (İbnü’l-Farız 1985: 34)

الى كم او اخی الستر هاقد هتكته

²⁰وحل او اخی الحجب فی عقد بیعتی

beytinin açıklamasında “**Evvelki evâhî** mülâzemet-i muvâhâtdur ve feth-i elif ile **evâhî-i şâni** dâbbe vü ḫayvân bađlıcaķ ḫabl-ı meşdüddan ‘ibâretdür ki ḫaraf-ı vetede merbûḫ u mazbûḫ kıılmağdan işâretdür. Meşâliḫ-i dîniyye vü dñyevîyye taķyîd-i nüfûş için ḫıfz-ı adâb-ı mevzû‘ adan kinâyetdür.” şeklinde, beyitte geçen ilk ve ikinci “evâhî”nin ne anlama geldiğini ifade etme yoluna gidilmiştir.

Bununla birlikte şerhe yardımcı olarak paylaşılan manzumeleri yardımcı şerhiyle paylaşırken müellifin, bunlarda geçen kelimeleri de çoğu zaman lügat anlamlarıyla değil metin içinde kazandıkları anlamlarıyla açıkladığı görölür. Nitekim *Mesnevi*’nin 3. beytinin şerhinde İbnü’l-Farız’ın Taiyye’sinden yapılan üç beyitlik iktibasın,

²⁰ “Nice kardeşlerime ceketler aldım. Yıprattılar onu. Kardeşlerim benimle yaptıkları alışverişte engelleri ortadan kaldırdı.”

Şi'r (İbnü'l-Farız 1985: 43)

فغاية مجذوبى اليها ومنتهى

مراديه ما اسلفته قبل توبتى²¹

şeklindeki ilk beyti için yapılan “Ve âhîr-i beyt-i evvelde tevbeden murâd-ı şerîfleri ifâkat-ı sekr-i hâlden soñra maķâm-ı cem' den cânib-i tefriķaya rücû' larıdır (9^b).” açıklamasında bu türden bir durum söz konusu olmuştur.

2.4. Beytin şerhi

Müellif, şerhte çoğunlukla beytleri mısra mısra ayırmaksızın bir bütün halinde şerh etmiştir. Fakat bazen beytleri mısra mısra şerh ettiği bazen de şerhi beytler arası bağlantıyla desteklediği türden bir yöntemle, şerh ettiği görülmektedir.

a. Mısra mısra şerh:

1. beyit şerhinde, ilk mısraya tekabül eden ney ve anlam dünyası şerh edildikten sonra “**Ve mısra' -ı şânide:** از جداییها شکایت میکند / *Ez codâyihâ şikâyet mîkoned* diyü buyururlar (4^b)” deyip bu mısra şerhine geçilmiş, cüda düşme konusu açıklanmış ve “Yâ firâķ u cüdâlıkdan şikâyet ne hikmetdür dinilürse bir iki vechle cevâb (5^a) kâbil-i şavâbdur.” ifadesiyle birlikte devamında da cüdalıktan şikâyet mevzuuna değinilmiştir.

Şârih,

“*Kez neyistân tâ merâ bübride end*

*Ez nefîrem merd ü zen nâlîde end*²²”

şeklindeki 2. beytin şerhinde birinci mısradan “neyistan” etrafında, “Ma' lûm-ı ihvân-ı şafâdur ki neyistân mecma' -ı kaçabdur ki kenâr-ı enhâr ve cây-ı cüybârda çoğ olur. Kimi kıyım ve kimi maşrû' ve kimisi müteferriķ ve kimisi mecmû' dur. *Muallaķât-ı Seb' a*daki *Ķaşîde-i Lebid'*de mezkûrdur. Lâkin bu maħalde neyistân haķîķat-ı ruh-ı Muħammed'den 'ibâret olan zât-ı Yezdân'dur. Ta' ayyün-i evvel ile cem' ü'l-cemden kinâyetdür ve ism-i a' zamdan işâret olan nûr-ı Muħammed ve haķîķat-ı ruh-ı Aħmed'dür şallallâhu 'aleyhi ve sellem.” ifadeleriyle söze girip bunun etrafında birinci mısrayı açıkladıktan sonra; “**Ve mısra' -ı şânide** nefîrden murâd olunan mürşid-i kâmilün şol şıyt u şadâlarıdır ki füyûzât-ı kudsiyye ve nefehât-ı sübûhiyyeden ķalb-i nevvârlarına vürüd u nüzül eyledükde anlar daħı ol esrâr-ı maķâl-i mülâķâtı mânend-i miyâh-ı cüybâr-ı cedâvil-i gülşen-i hayât-ı şâlîbâna işâr iderler ve ol enhâr-ı envâr ile bâğ-ı vücûd-ı sâlikânı muħađđar u müzehher kıllurlar (8^b)”şeklinde ikinci mısradan “nefir” etrafında bu mısranın şerhini yapmıştır.

²¹ “Son derece beni kendisine çekiyor ve sonsuza dek, tevbe etmeden önce onun için ona beslediğim bir amaçtı bu.”

²² “Sazlıktan kestiklerinden beri beni

Feryadımdan inler kadını erkeği”, Kanar 2014: 71.

Yine Vehbi-i Yemani,

"Âteşest in bang-i nây u nîst bād

Herki in âteş nedâred nîst bād²³"

şeklindeki 9. beytin şerhinde Hafız *Divan'*ından alıntılıdığı;

Nağd-i şūfî ne heme şāfî-i biğāş bāşed

Ey besā hırka ki mustevcib-i âteş bāşed²⁴

beytinden sonra mısra kaydıyla " Her ki in âteş nedâred nîst bād²⁵" şeklindeki ikinci mısraya yer vermiş ve "Fîl-vâkî' 'ömr-i insândan her nefes hārâc-ı dü cihân dökerken (27^b) lezzet-i muhâbbet-i Hüdâ'suz geçe ve hemân hayvân gibi hevâsına tâbi' olup yiye ve içe ve beğâyi'-i 'ırz-ı nâsı kese ve nice sâğar-ı mey-i gurûrdan içüp geçe böyle gencîne-i aḥâir-i zāḥâir-i 'ömr-i 'azîzi zâyi' eyleye ve nây-ı vücûdun hevâ-yı mäsivâdan ḥâlî kılup enfâs-ı mürşid-i kāmile menzil ü me'vâya eylemeye anuñ yoğ olması lâyıktır." yorumunu getirmiştir.

b. Beytler arası bağlantıyla şerh:

Müellif, bazı beytlerin şerhinde daha önceki beyitlerde geçen, açıklığa kavuşturduğu mevzuları bir başka beytin şerhinde yardımcı olarak da kullanır.

Üçüncü beytin şerhinde "Ya' nî şol 'arâyis-i ebkâr-ı vuşlatuñ firâkından sîne-i bî-kîne-i kemîneyi isterem ki şerha şerha eyleyem öyle 'arûslar ki 26 لَمْ يَطْمِئُنْهُنَّ اِنْسُ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ anlarıñ beyân-ı şânındandır. Ya' nî anlarıñ nûr-ı cemâli ve fûrûğ-ı şems-i ḥişâli nûr-baḥş-ı mücâvirât-ı kûbbe-i eflâk iken bu miñnet-serây-ı ḥâke düşdüm ve lezzet-i istiğrâk-ı müşâhede-i cemâl-i vişâlden ba'îd oldum ve şimâr-ı ma'ârif ü leṭâyifi büstân-ı muvâşalatdan yed-i müfâraḳat ile yoldum diyü (9^a) zebân-ı zâhir-i neyden ḥikâyet yüzinden şüret-i şikâyetdür ve illâ evliyâ-yı kümmelin vaşlı kaṭ' dur ve kaṭ'ı vaşldır." ifadeleriyle beytin tercümesini verip açıklamaya geçerken 3. beyitteki durumu "zebân-ı zâhir-i neyden ḥikâyet yüzinden şüret-i şikâyetdür" cümlesiyle ifade etmesi 1. beytle bağlantı kurduğunu göstermektedir.

Yine şârihin 7. beytin şerhi esnasındaki; "Bi'l-cümle ekâbir-i evliyâdan bu maḳûle maḳâlât ve bu güne kelimâtuñ nazâyiri çokdur ve ehl-i ihlâş ḥaḳḳında güftâre-i ğarîbe nihâyet yoḳdur ve bunlarda olan şıyt u şadâ güyâ şecer-i vücûddan ve ney ü kaşab-ı şuhûddan zâhir olan velvele-i gülgüledür ki dilleri rûşen ü gülşen idüp şen ider (20^a)" ifadelerinde Mesnevi'nin ilk iki beytinin anlam dünyası hissedilmektedir.

²³ "Hava değıl ateştir bu neyin sesi

Kimde bu ateş yoksa, yok olsun, daha iyi", Kanar 2014: 71.

²⁴ "Süfinin nakdi her zaman olmaz tam ayarlı sikke

Of of! Öyle hırkalar var ki atılması gerek ateşe", Kanar 2011: 389.

²⁵ "Kimde bu ateş yoksa, yok olsun, daha iyi!", Kanar, *Mesnevî*, s. 71

²⁶ "Onlardan önce kendilerine ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.", Rahman: 55/74.

İlk on sekiz beyit şerhinin özeti:

1. Beyit şerhi:

Vehbi-i Yemani, *Mesnevî*'nin ilk beytini “hâzret-i kâmil-i ‘âlim ü ‘âmil ve maẓhar-ı nûr-ı celâyil ü şemâyil Mevlânâ-yı pesendîde haşâyil ki evşâf-ı celîle-i cemîleleri lisân-ı kâl u kıldan ğayr-ı kâbildür ibtidâ-yı *Mesnevî-i Ma‘nevî*lerinde buyururlar ki (3^b)” şeklindeki Mevlana övgüsüyle kaleme aldığı ifadelerle paylaşmıştır.

“*Bişnov ez ney çun hikâyet mîkoned*

*Ez codâyhâ şikâyet mîkoned*²⁷”

şeklindeki ilk beytin şerhinde şârih ön bir bilgi vererek bu beyte daha önce yazdığı *Genc-i Nihani ve Kenz-i Meani* adlı eserinde değindiğini, buradaki mananın orada da beyan edildiğini dile getirmektedir. Şerhe “ney” kelimesinin metin içinde taşıdığı anlamı ifade ederek başlayan müellif, bu surette “ney didükleri heykel-i câmi‘ -i fâzıl vücūd-ı ferd-i ğavş-ı kâminden kinâyet ü müste‘ârdur (3^b)” açıklamasını yaptıktan sonra üzerine söz söylemek gerektiğini belirtmiştir. Buna göre; insan ile ney arasında şekil yönünden benzerlik bulunmaktadır. İnleyen neyin içi baştan ayağa boştur. Bundan dolayı içinden geçecek bir nefese dahi müştaktır. Şârih bu ifadelerini Baki'nin *Divân*'ından aldığı ve “*Li-Mevlânâ Bâkî*” başlığıyla belirttiği şu iki beyitle desteklemiştir;

Pür-hevâdur ney gibi ‘aşkuñla tab‘ -ı pür-heves

Derd-i dilden bâ-ğaber ‘âlemde yok bir hem-nefes (Küçük 2011: 229)

Kim ğuş ururdu kavline meclisde def gibi

Nây olmayaydı nâle-i ‘uşşâka hem-nefes (Küçük 2011: 228)

Yukarıda alıntılanan beytlerin şerhi, ana şerhe destek olmuş ve şârih beytten yola çıkarak bunu şöyle değerlendirmiştir: Neyden çıkan ses, seçkin bir dosttan gelirmiş gibidir. Eğer dudak bu dosttan bir nefes ayrılırsa sesi kesilir. Bu manadan hareketle; “Bundan ma‘lûm u mefhûmdur ki kaçan mürîd ü tâlib envâ‘ -i şedâyid-i meşâyib ü metâ‘ib ile ber-vech-i taqvâ vü riyâzat kaṭ‘ -ı merâtib eyleyüp vücūdından (4^a) ney gibi fâriğ olsa enfâs-ı mürşid-i kâminden kabûl-i nefes-i irşâd u isti‘âd dâd kıılır ve ber-vaḫt-i irâdet-i üstâd-ı edeb şıyt u şadâya gelür. Vücūd-ı şegaf-ı küllî ile vaṭan-ı me‘lûf-ı aşlıden dem-zen olur ve mekmen-i ğayb u maḫâm-ı esrâr-ı lâ-reybden ki ‘âlem-i bâṭındur saḫat-ı şahrâ-yı şehâdete velvele-i ğulğule şalar. Zîrâ hicâb-ı zulmânî ve küdürât-ı muḫtezâ-yı nefsanîden hulâşa ihtîşâs bulıcaḫ maḫâl-i ḫâli ḫâl-i maḫâl-i ḫavâş u ḫâşşü'l-ḫâş olur.” şeklinde beytin şerhine yer verilmeğe başlanmıştır.

²⁷ “Dinle neyi, nasıl hikâye ediyor
Ayrılıklardan şikâyet ediyor”, Kanar 2014: 71.

Şerhte Hz. Muhammed'in yolunda olan ariflerin sözlerinin; enbiya ve eyliyaların hallerinin, fiillerinin Allahu Teâlâ tarafından; evliyalardan duyulan sözlerin de Hz. Peygamber'den olduğu ifade edilerek ney ile Hz. Peygamber arasında bağlantı kurulmuştur; "Huşûşâ lafz-ı neyde bu esrâr ber-vech-i ızmâr zâhir ü âşikârdur. Zîrâ ney lafzı iki harf bir suhandur. Anlar nûn u yâ olduğu mu' ayyendür. Pes nûn ile yâ 'adedde altmışdur ve ism-i Muhammed'den 'ibâret olan Sîn dağı altmışdur (4^b).” Buna göre ney yazılış itibarıyla iki harf bir kelimedir. Ney'deki nun ve ya harfleri altmış sayısına tekabül etmektedir ve Hz. Peygamber'in isimlerinden biri olan Sin de altmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in Sin adıyla-ney arasında benzerlik kurulmuştur.

Mısra mısra şerh yönteminin uygulandığı birinci beytin şerhinde; ikinci mısradaki "ayrılıktan şikâyet" mevzu için ise şârih şu yorumu getirmiştir: "İmdi nây-ı nâlânun ki kuṭb-ı felek-i vücûd-ı insândan 'ibâretdür. Şavma' a-i derûni eşi' a-i hürşîd-i şuhûddan münevver iken 'âlem-i firâk-ı zulemânîden dem-be-dem şikâyet ve ahvâl-i pür-ğuşşasın hikâyet Allâhu a'lem bu cihetdendir ki hâlet-i istiğrâkdan dūr düşer ve tecrîd ü tefrîd ve gaybet-i teferrüd-i müeyyedden ba'îd olur zîrâ ehl-i ittîsâle hîç lezzet-i istiğrâkdan lezîz ü bihter bir hâlet-i maḳbûl ü mu'teber olmaduğı muḳarrerdür (5^a).”

Vehbi-i Yemani'nin söz konusu *Mesnevi* şerhinde, ilk 18 beyit içerisinde şerhi en uzun süren birinci beyittir. Yukarıda söylenilenlere ek olarak bu beytin şerhinde neyin nale yüzünden sedası ve velvelesi "işaret-i aşk u tevhid" olarak düşünülmüş; insanın neyden ibaret olduğu ve Allah ile olmadığı her an için ölü hükmünde bulunduğu; kabiliyetli talip bulamayan mürşidan-ı gavsın da ney gibi feryad ettiği ifade edilmiştir.

Birinci beytin şerhi; Hallâc-ı Mansûr, İbnü'l Arabî, İbnü'l-Fârız, Şeyh Muhammed Vefâ, Mevlânâ, Baba Figâni-i Şîrâzî, Muhammed Şîrîn Mağribî, Hâfız ve Örfî'nin *Divân*'larından; Şebusterî'nin *Gülşen-i Râz*'ından; Kuşeyrî'nin *Risâle*'sinden ve çokça *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadislerden yapılan iktibaslarla desteklenmiştir.

2. Beyit şerhi:

"Kez neyistân tâ merâ bübride end

Ez nefîrem merd ü zen nâlîde end²⁸"

şeklindeki beytin şerhinde öncelikle neyistan kelimesinin açıklamasını yaparak söze başlayan şârih, "neyistan"; "Ma' lûm-ı ihvân-ı şafâdur ki neyistân mecmâ'-ı çaşabdur ki kenâr-ı enhâr ve cây-ı cûybârda çoğ olur. Kimi kâyim ve kimi maşrû' ve kimisi müteferriḳ ve kimisi mecmû' dur. *Muallaḳât-ı Seb'*daki *Ḳaşîde-i Lebid*'de mezkûrdur. Lâkin bu maḳalde neyistân ḫaḳîḳat-i ruḫ-ı Muhammed'den 'ibâret olan zât-ı Yezdân'dur. Ta' ayyün-i evvel ile cem' ü'l-cemden kinâyetdür ve ism-i a'zamdan işâret olan nûr-ı Muhammed ve ḫaḳîḳat-i rûḫ-ı Aḫmed'dür şallallâhu 'aleyhi ve sellem." şeklinde açıklamıştır. Sonrasında eser bilgisini vermeksizin *Gülşen-i Raz*'dan "Onun gönüller açan durağı 'Cem'ul-Cem' durağıdır; canlara can katan yüzü, güzelliği, toplumun mumudur, ışığıdır." anlamına gelen beyti paylaşarak "cemü'l-cem" etrafında şerhine devam etmiştir. Beyitte neyistan

²⁸ "Sazlıktan kestiklerinden beri beni
Feryadımdan inler kadını erkeği", Kanar 2014: 71.

“makam-ı Muhammedî” olarak değerlendirilmiştir.²⁹ İkinci mısradaki geçen “nefir” kelimesi için “mürşid-i kâmilün şol şıyt u şadâlarıdur (8^b)” denmiştir. Beytin şerhi Hayali Bey ve Hafız *Divân*'ından yapılan beyit iktibaslarıyla tamamlanmıştır.

3. Beyit şerhi:

Mesnevî'nin, “Kâle kuddise sırruhü” ifadesiyle yer verilen,

“Sîne h̄ âhem şerha şerha ez-firāk

Tâ be-güyem şerh-i derd-i iştîyāk³⁰”

şeklindeki üçüncü beytinin şerhinde, şârih kelime anlamlarına değinmeksizin direkt mısra tercümesine geçmiş ve bunu da hemen ardı sıra beytin şerhi izlemiştir. Devamında İbnü'l Farız *Divân*'ından:

Şi'r (İbnül Farız 1985: 43)

فوصلى قطعى واقتراى تباعدى

وودى صدى وانتهائى بدأتى

şeklindeki beyit paylaşılmış ve “Ya' nî ef' âl-i hâzret-i maḥbûb benüm ḳatumda merġûb ve rızâya maşḥûbdur. Firḳat ü vuşlat ve ḳurb u ba' id ve vüdd ü şad ve râḫat u kedd cānib-i cānāneden baña ḫazz-ı vecddür ve bu eşyâ-yı mezkûre yanumda müstevî vü seyyān ve berāber ü yeksāndur dimekdür.” ifadeleriyle asıl şerhi, bu beytin yardımcı şerhi takip etmiştir. Şerhte, aşğın “ism ü resm ü künyeti”ni “aşğ-ı maḥbûbda mahv etme”si gerektiği söylenmiş ve Zümer suresi 22. ayeti, Lokman suresi 33. ayeti şerhte dayanak olarak kullanılmıştır.

“Bi'l-cümle evliyâda yoḳdur keşf ü kerāmât ve irşād u ḫālât sekr-i ḫamr-ı tecelliyât-ı ilāhiyyatdan ba' de'l-ifāḳatdür (9^a).” ifadesiyle şerhin bir yönünü özetleme yoluna giden Vehbi-i Yemani bununla ilgili olarak “li-Münşiih” başlığıyla,

“Cenāb-ı izzetüñ faẓlı ne çoḳdur

Ki yoḳluḳ feyz-i zāt-ı Ḥaḳḳ'da yoḳdur

Çekenler ḫamr-ı cām-ı nūr-ı zātı

Muḫabbet sofrasından gözi toḳdur”

manzumesini paylaşmıştır. Beyitte “şeyḫ-i şerîf ve 'arif-i münîfün yolunda iki ḫaṭve (9^b)”nin olduğu bunların da cem ve sahv makamları olduklarına değinilmiş ve “Nitekim şâhib-i *Gülşen-i Râz* bu maḳâmdan ser-âgâz itmiştir.” denilerek *Gülşen-i Raz*'dan iki beyit³¹ iktibas edilmiştir. Beytin şerhi, yedi etvar-ı kalbînin açıklaması, Şeyhü'l-

²⁹ Bkz. *Kitâb-ı Rûhânî*, vr. 8^b.

³⁰ “Ayrılıktan dilim dilim yarılmış göğüs isterim

Ayrılık derdini ben açıklamak isterim”, Kanar 2014: 71.

³¹ Bkz. *Kitâb-ı Rûhânî*, vr. 9^b.

Ekber İbnü'l Arabî'nin Divan'ından ve *Mevakîü'n-Nücum*'undan paylaşılan iki manzume ve yine *Mevakîü'n-Nücum*'dan kaynak belirtmeksizin yapılan, eserdeki "kalp feleği" başlığından alınan görüş iktibasları ve birçok sureden yapılan ayet iktibaslarıyla son bulmaktadır.

4. Beyit şerhi:

Şârih, *Mesnevi*'nin;

"*Herkesî k'û dūr mând ez aşl-ı h'îş*"

*Bâz cüyed rûzgâr-i vaşl-ı h'îş*³²"

şeklindeki dördüncü beyit şerhine "İmdi kendü aşlından dūr olan kendü rûzgâr-ı vaşlına t̄alib olur, diyü buyurırlar (13a)." diyerek beyitten herhangi bir kelimeyi müşkül bulmayıp doğrudan beytin tercümesini vererek başlamıştır. Sonrasında beytin şerhini yapan müellif, "Lâkin bilmek gerekdür ki aşl nedür ve dūr ne nesnedür. Zîrâ eşer elbette mü'essire tâbî'dür. Mü'essir-i haqîkatden evvel şadır olan eşer ki kendü şuret-i esmâ vü şıfâtı üzerine halk olmuştur ve vücûd u 'adem ve hüdûş u kâdem mâbeynine vâşıta ve râbıta kılınmıştır. Ol rûh-ı a' zâm u enver ve hâlîfetu'llâh-ı ekberdür (13^a)." değerlendirmesiyle şerhine yön vermiş; Hz. Adem ve Havva kıssası mevzu itibarıyla konu edinilerek "Hâzret-i Adem ile Hâvvâ 'aleyhimü'sselâmda olan meyl ü muhabbet ve 'âşh u meveddet gibi anlarda dağı şöyle bir hâlet zuhûr itmiştir ve kâzâ-yı İlahî dağı bunların izdivâc u zuhûr-ı nesl ü nitâclarına iktizâ göstermiştir. Fi'l ü te'sîr yönünden zükûret rûh ve te'essür ü infi'âl yüzünden ünüşet nefis bulunmuştur." yorumuyla erkeklik ruha; dişilik nefse atfedilmiştir. Kainatın ruh ve nefsten meydana gelmesi gibi zürriyâtın da Adem ile Havva'dan doğduğu belirtilmiştir. Nur-ı ünsiyet tarafından ruha akl-ı evvel, nefse de akl-ı sani denildiği bilgisi verilmiştir.

5. Beyit şerhi:

Burada şerh,

"*Men be her cem'iyeti nâlân şodem*"

*Cüft-i bed hâlân u hoş hâlân şodem*³³"

şeklindeki beytin ikinci mısrasında yer alan "bed hâlân" terkininin "bed hâlândan murâd-ı şerîfleri münkirân nev'inden olan ehl-i 'itirâz ve seng-endâz-ı inkıbâzdur (15^b)" ifadesi doğrultusunda anlama kavuşturulmasıyla başlamaktadır. Sonrasında inkârcılık, kibr ve Şeytan'ın bunlarla bağlantısı noktasındaki anlamları içeren altı Farsça beyitle şerh desteklenmiştir. Şeytan tabiatlı olanlar kendi meclislerinde, asık çehreli ve mahbuslardır. Onlar "Âyîn-i hâzret-i Mevlânâ olan faşl-ı nâyden firâr (16^a)" etmişlerdir. Vehbi de böyle kişileri "*Li-münş'ihî*" başlığıyla kaydettiği;

³² "Aslından uzak kalırsa bir kişi

Arar durur tekrar kavuşacağı günü", Kanar 2014: 71.

³³ "Her toplulukta inledim durdum ben

İyi hallisine, kötü hallisine eş oldum ben", Kanar 2014: 71.

“Tağılan seyr-i semâ' eylemeden meclisten

Çâr-pâlar gibidür k'anları tıtmış bügelek”

beytiyle eleştirmiştir. Bununla birlikte “mecâlis-i evliyâ ve meḥâfîl-i ' ulemâ vü fuzelâ cânib-i rüşd ü hidâyetden tevḥîḳ-i Ḥaḳḳ'a ḳâyid ve hevâ-yı nefs-i emmâreyi ḳâhir ü ḫâridür (16^b)”ler. Hoş halliler ise nefs-i mutmainneye ve ariflerin mertebesine ulaşmışlardır.

6. Beyit şerhi:

Altıncı beyit, şerhlerde çok sık rastlanmayan bir şekilde ayetlerin desteklediği bir şerh ile başlamaktadır. Müellif Hucurat süresinin “*Bazı zanlar günahıdır* (Hucurat: 49/12)” ve İsra suresinin “*Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme* (İsra: 17/36)” ifadeleriyle meal verilen iki ayrı sure ve ayet iktibasının ardından “Herkes kendü zann-ı beyhüdesinden ney-i nâlândan ' ibaret olan mürşid-i kâmile yâr oldum geçer ve aḫvâl-i esrâr-ı ' âlem-şümûlün bildüm aḫladum ḳıyâs ider. Lakin ḫayâl-i bâḫılda ve efkâr-ı ' âḫılda ḳalmışdur. Zannîdür ' ilm-i yaḳîni degildür (17^a).” diyerek *Mesnevî*' nin;

“*Herkesî ez zann-ı ḫod şod yâr-i men*

*Ez derûn-i men necost esrâr-i men*³⁴”

şeklindeki altıncı beytini şerhe başlar. Burada “mertebe-i yakın”ın üç mertebesi olan; “ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, ve hakke'l-yakîn” mevzuları söz konusu edilmiştir. Buna göre ilme'l-yakin, şart ve burhan ile; ayne'l-yakin hükmi beyan ile ve hakke'l-yakin de na't-ı ayan iledir. Yine ilme'l-yakin ashab-ı ulum için; ayne'l-yakin erbab-ı kulub için ve de hakke'l-yakin ashab-ı maarif içindir.

7. Beyit şerhi:

“*Sırr-i men ez-nâle-i men dūr nîst*

*Lîk çeşm u gûş râ an nūr nîst*³⁵”

beytinin hitap ettiği kitle; ihvan-ı safa ve yaran-ı vefadır. Beyitte geçen göz ve kulağın sahipleriye inkar yolunu tutan, enbiya ve evliyaı görmeyip can veren sözlerini işitmeyenlerdir. Onlar için enbiya ve evliyanın hakikatini görebilmek ve tevhid sırlarına erebilmek hayaldir.

Beyitte ele alınan bir diğer konu insan-ı sûrî ve insan-ı manevidir. Buna göre; “İnsân-ı şûrî odur ki nuḫfe-i emşâc ve ' anâşır-ı pür-iḫtilâcdan ḫayât ile imtizâc itmiş ola (18b).” İnsan-ı manevi için ise şunlar söylenmektedir: “İnsân-ı ma'nevî nūr-ı ḫürşîd-i felek-i ' aşḳ-ı Ḥüdâ'dan zâhirdür ve mecmû'-ı mevcûdât u kāyinâtdan aḳdem idügi bâhirdür... Bunlar sâdât-ı evliyâdur (18^b).”

³⁴ “Herkes aklısına oldu benim yârim
Gönlümde aramadı, nedir benim sırlarım”, Kanar 2014: 71.

³⁵ “Benim sırrım nâlemden değil uzakta
O nur yok ama göz ile kulakta”, Kanar 2014: 71.

Müellif bu beytini Hz. Ali'nin sözleriyle, İbn Arabî'nin *Kitabü'l İsrâ ila Makami'l Esra'sından* yaptığı iktibasla, Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *Keşfü Vücûhi'l-Gur li-Ma'ânî Nazmi'd-Dür* adlı eserinden aktardıklarıyla, İbnü'l-Farız ve İbn-i Vefa'nın *Divan'ından* alıntılarla ve neyname olarak nitelendirebileceğimiz kendi manzumesiyle destekleyip zenginleştirmiştir.

8. Beyit şerhi:

Şârih, *Mesnevi'nin*;

“*Ten zi cān u cān zi ten mestūr nīst*

*Līk kes rā dīd-i cān destūr nīst*³⁶”

şeklindeki 8. beyti için “Ya' nī ten cāndan ve cān daḥı tenden mestūr u maḥcüb degil iken her dīdeye dīd-i cān için destūr yokdur.” tercümesini yapmıştır. Tercümeyi Hafız-ı Şirazi'nin *Divan'ından* aynı gazelin iki farklı beytinin birer mısrasıyla oluşturulmuş beyit iktibası takip etmektedir. Vehbi burada “Pes bundan mefhūm olan budur ki dīde-i münkirān ve çeşm-i maḥcüb-ı ceḥūdān bī-rūḥ olan ebdāndur ve enbiyā vü evliyā içlerinde mānend-i cāndur. Bu cihetden görmezler ve ḳadr-i cānı bilmezler. Zīrā a' mālar ve mevtālardur (21^a).” deyip şerhte ayet ve beyitlere yer vermiştir. Bu beytin şerhinde ilk 18 beyit haricindeki, *Mesnevi'nin* diğer beyitlerine de bu beyti destekleyecek minvalde yer verilmiştir.

9. Beyit şerhi:

Vehbi-i Yemani bu beytin şerhine de “Ya' nī buyururlar ki bu derūn-ı nāy-ı nālāndan 'alev-i ber-efrāşte olan bād-ı pindāşte olmañuz. Bu bir nārdur ki anuñ ḥaḳīḳati nūr-ı zuhūr ve sırr-ı mevḫurdur ki 'ālem-i mişālden 'ibāret olan 'ālem-i ḥayāalde ol ḥazret-i ḡayb ma'lūmātuñ şūret-i ḥazreti üzredür.” şeklindeki tercüme ve yorumuyla başlamıştır.

“Hava deḡil ateştir bu neyin sesi

Kimde bu ateş yoksa, yok olsun, daha iyi”

şeklinde Türkçe'ye tercüme edilebilen 9. beyit, ilmin suret-i lebene olan teşbihini, şecer-i Tur'da görünenin nar deḡil nur oluşu bilgisini, Hz. Musa'nın vadi-i Eymen'de Tuva'da yaşadıklarını, eniyet mevzuunu ve müellif tarafından eser ve müellif bilgisi paylaşılarak yapılan Abdülkerim Cîlî ve eseri *İnsan-ı Kamil'den* alıntılanan görüşleri ve de çokça ayet iktibasını ihtiva etmektedir. 9. beyit, birinci beyitten sonra, şerhinin en uzun tutulduğu ikinci beyittir.

³⁶ “Beden candan, can bedenden ayrı deḡil
Kimseye canı göreceğ göz verilmiş deḡil”, Kanar 2014: 71.

10. Beyit şerhi:

Mesnevî'nin

“Âteş-i ʿışkest k'ender ney futād

Cüşiş-i ışkest k'ender mey futād³⁷”

şeklindeki onuncu beyti, şerhte özellikle “ihvan-ı nihân” baz alınarak “İhvân-ı nihâna nihân degildir ki nây-ı nâlânda olan âteş ıkalb-i mürşid-i kâmilde olan cüşiş-i ʿaşk-ı dil-keşdür ki cânib-i muhabbet-i İlahiyye'den nefsi-pîr-i kâmil ile muķârin ü hem-demdür.” şeklinde tercüme edilmiştir. İnceleyen nâyda olan ateş Hz. Muhammed'in gayb âlemi semalarından mürşid-i kâmilin şehadet âlemine iner.

Beyitte peygamberlerin mucizelerine yer verilmiş, Hz. İbrahim'in tasarrufunun “tasarruk-ı narda”; Hz. Musa'nın “mâ vü arzda”; Süleyman aleyhisselâmın “teshir-i hevada”; kimisinin de melekut-ı semada olduğu bilgisi verilerek Hz. Peygamber'in de şakk-ı kamerde olduğuna telmih yapılmıştır (27^b-28^a).

Şerhte, beytte geçen mey mevzuuna da değinilmiş ve “mürşid-i şâhib-i tedbîrûn nefes-i şerîfi şahbâ-yı şâfiye-i safâ-yı muhabbetdür. Ol bâde-i nûrânî cüşiş-i cezbe-i rûhânîden mânend-i yâķût-ı rümmânîdür (28a).” denmiştir. Aslolan mana üzerine de “Ve bu mestân-ı bezm-i elestün mestâneliği şûrb-i şarâbdan degildir. Leb-i sâkî-i şîrîn-ı hîţâbdandır (28^a).” ifadesi düşülmüştür. Bu beyitte de manayı destekleyici olarak Mesnevî'nin diğeri beytinden iktibas yapılmış ve

“Bunu şu kimse bilir: Birkaç gün diri olmuştur

Canın canının elinden bir kadeh içmiştir”

şeklinde mana verilebilen Mesnevî beyti için, asıl beyte yardımcı olarak şerhi yapıldığı yerde; “Yaʿnî hâzret-i Mevlânâ-yı hüdâvendigâr ki dânen-de-i esrâr-ı perverdigârdur. Mevziʿ-î âhîrde bunu ol kimesne bilür ki bâde-i ʿaşk-ı Hüdâ'dan zinde ola ve cânlar cânı olan cânândan cân-ı câh u celâleti rübûde olup şarâb-ı tevfiķi sâğar-ı taķķîķden nüşîde olmadan hâlî olmaya (28^b)” denmiştir.

11. Beyit şerhi:

Bu beyitte şerhin muhatap alındığı kitle, “râğib-ı maķâmât-ı esrâr olan tâlib-i ʿaşk-ı perverdigâr”dır. Şârihin son birkaç beyitte yaptığı gibi bunda da “mürşid-i kâmilün nazâr-ı hürşid-eşeri ile ol mürîd manzûr u maķzûz olur ki kendüden bürîde vü münkaţıʿ ve ķabûl-i maʿrifet-i zât u şifât ile hâţır-ı perişânı müctemiʿ ola ve ķuvvet-i taķķîķ-i tevhiğ ile teʿyyüd bula ve kendüyi مُؤْتُوا قُبْلَ أَنْ تَمُوتُوا³⁸ maķâmına vâşıl kıla böyle olup shevât-ı nefsâniyye ve ʿalâyiķ-ı ekvâniyyeden inķiţâʿ bulursa nây-ı nâlâna herîf ü yâr ve muşâhib-i ğam-hʿâr olur ve sırr-ı enfâs-ı nâyı bilmege ķâbiliyyet ü istidâd bulur ve derece-i memâtdan mertebe-i hayâta yetişür (28^b).” şeklindeki ifadelerden

³⁷ “Neye düşen, aşkın ateşi

Meye düşen, aşkın coşkusu”, Kanar 2014: 71.

³⁸ “Ölmeden önce ölünüz.”, Yılmaz 2013: 550.

hareketle tercüme ve şerh iç içedir. Nâyın nağmeleri, çeşitli makamları, hallerin perdeleridir. Talibin nefis mertebelerinden ibaret olan karanlık örtüleri kaldırıp karşısına pir-i müminden aşk ve muhabbet çerağını tutar. Burada Vehbi-i Yemani şerhini hem kendi yazdığı sema manzumesiyle hem de Baki'den yaptığı;

“Virür şevk ehline zevki dem-â-dem

Şeb-i ‘ışretde bir yel mümıdur nây” beyit iktibasıyla desteklemiştir.

12. Beyit şerhi:

Mesnevi'nin,

“*Hemçu ney zehrî u tiryâkı ki dîd*

*Hemçu ney demsâz u muştâkı ki dîd*³⁹”

şeklindeki 12. beytin şerhinde müellif, “Yani” diye söze başlayıp “Ya’ nî ney-i nâlân gibi kimse zehr ü tiryâk ve demsâz-ı müştâk görmemiştir diyü buyururlar (29^b).” ifadesiyle önce beytin tercümesini vermiş sonrasında ise Mevlana’nın bundan muradı ve maksuduna değinerek “Murâd-ı şerîf ve maşşûd-ı münîfleri mürşid-i kâmilün sâlik-i râh-ı haqîkat ile olan mu’âmele-i lûtf u kâhırdur. Yolda kalmasun ve zâyî’ olmasun diyü menâzil-i şabâh ve merâhil-i revâhıdan sürüp ve zâviye-i zamân ve buğ’ a-i mekândan geçürüp câmi’ -i ceberût ve gülşen-i melekûta götürür ve bu kân-ı imkândan cevher-i zâtın nazar-ı şarrâf-ı haqîkate yetürür. İmdi cevâhir-i zevâhirün kân-ı ‘âlemden vücûda gelüp meşhûd olması tîşe-i gâm-pîşesüz degıldür. Pes mürebbî-i ‘âlem olan şeyh-i kâmil-i efhamun dahı sâlikleri lûtf u kâhr ile terbiyeleri muşarrerdür. Bu ma’nâ-yı râ’ nâ şıfat-ı tiryâk u zehrdür. ” ifadeleriyle beyti anlamlandırıp şerhine yer vermiştir. Şârihe göre buradaki zehr; akrepte, yılanda olan öldürücü zehir olmayıp “Murâd olunan zehr kâhr-i ma’ kûlâtdur.” Öyle ki mürşid-i kâmilin nefesi ve ağız suyudur. Hz. Muhammed’in yolu üzere sabitkadem olan mürşid, şüphesiz ki büyük bir yılan olan nefis-i emmareye en büyük panzehirdir. Beytin şerhine buradaki anlam dünyasını tamamlayıcı olarak Örfi’den ve İbnü’l-Farız’ın *Taiyye*’sinden alınan beyit iktibasları dâhil edilmiş ve müellif alıntılıdığı beyitlerin hem tercümesine hem de şerhine yer vermiştir. Örneğin *Taiyye*’den alınan;

ويطرف طرفي ان هممت بنظرة

⁴⁰وان بسطت كفي الى البسط كفت

beyti için, “Ya’ nî cemâl-i cânâna kaşd-ı nazar ve himmet-i başâr eyledükçe şavârif-i heybet ve şavârim-i şadmet ruhsâr-i pür-envâr-ı yârdan başarımı şarf ider ve kezâlik müşâhede vü mükâleme için kaşd-ı mubâseţet itsem

³⁹ “Ney gibi zehri, panzehiri kim gördü?”

Ney gibi kafa dengini, müştaki kim gördü?”, Kanar, 2014: 71.

⁴⁰ İbnü’l-Farız 1895: 33. “Ben o hazretin müşahedesine ve cemaline nazar etmeğe niyet etsem, benim gözüm heybetten çevrilir, eğer ben onunla konuşmaya ve ünsiyete girişsem azametden dolayı benim bu teşebbüsüm men olunur.”, Demirci 2007: 148.

mevânî' -i ' azamet kaşdı mı men' ider. Bundan murād zāt-ı maḥbūbedeki şıfāt-ı kendüye ruḳabā vü ru' ātdur (30^a).” ifadelerinde bunu görmek mümkündür.

13. Beyit şerhi:

“Li-Mevlānā ḳuddise şırruhü 'l- ' azîz” başlığıyla verilen,

“Ney ḥadîş-i rāh-i porḥūn mî koned

Ḳışşehā-yi 'ışk-i Mecnūn mî koned⁴¹”

şeklindeki 13. beytin şerhinde şârih yine “Ya' nî ney-i nālān-ı dil şāḥib-i gūş olan erbāb-ı kerāmet ü fezāyile sāḥat-ı rāḥ-ı pür-ḥūndan ḳışşehā-yi ' aşḳ-ı Mecnūn söyler ve maṭla' -ı cemāl-i Leylā'dan nūr-ı mihr-i celāli ḥikāyet eyler (31^a).” şeklindeki ifadesiyle tercümesini vermiş ve tercümeyle beytin şerhi takip etmiştir. Beyitte Hz. Peygamber ile bir kadın arasında geçen “hurafe” konulu rivayete⁴² yer verilmiş, hadis ve ayetlerden, Fuzuli *Divan*'ından, *Mesnevî*'den yapılan iktibaslarla beytin şerhi tamamlanmıştır.

14. ve 15. beyit şerhi:

Şârih ilk 18 beytin, 14 ve 15. beyitlerinin zemin metinlerini ard ard kaydederek birlikte şerh etmiştir. 15. beyitten sonra “Ya' nî bu ' aḳl u ḥūşūn maḥrem-i serāperde-i esrārı mecāzib ü mecānındır ki cihānda reşḳ-i selātīn ü ḥavāḳīndür.” ifadesiyle 14. beytin tercümesini yapmış ve şerhe devam ederken “ve beyt-i şānīde روزها بیگاه شد / *Rūzhā bigāh şod* diyü buyururlar. Ya' ni eyyām-ı bî-hengām oldu ve evḳāt-ı ' ömr geçdi aḥşam oldu. Ya' nî taḥzīr-i mürīdān ve taḥvīf-i sālīkāndur ki evliyā vü enbiyā bu güzergāh-ı fenādan ' ālem-i beḳāya riḥlet ü ' azīmet ü müsāferet itdiler. Evḳāt bir seyf-i ḳāṭi' -i ḥayātdur. Gözün aç tesvīfde ve la' allede ḳalma dimekdür (32^a)” ifadeleriyle 15. beytin ilk mısrasının anlamını vererek şerhini sürdürmüş, ikinci mısrasını ise ayrı yerde “Mışra' : روزها با سوزها همراه شد / *Rūzhā bā sūzhā hemrāh şod*. Ya' nî günler yanup yaḳılmağa yoldaş u hemrāh u ḳarındāş oldılar. Bu cihetden ki enbiyā vü evliyā rāh-ı imtiḥān ü belādan ' ālem-i ' uḳbāya çekildiler. Anlara meserret ü şādmānī ve bize firāḳlarından miḥnet ü ḳasāvet-i firāvānī ḥāşıl olmuştur ve anlara imtiḥān-ı maḥbūb-ı pesendīde vü mergūb gelmişdür ve rü ' yet-i miḥen ve ' ayn-ı miḥnet ve ḥazz u sa' ādet düşmüşdür (33^a).” şeklindeki ifadeleriyle ayrı ayrı yeri geldikçe söz konusu etmiştir.

16. Beyit şerhi:

“Ve ḳāle ḳuddise sırruhü” başlığıyla paylaşılan,

“Rūzhā ger reft, gū, rev, bāk nīst

Tū bemān ey anki çun tu pāk nīst⁴³”

⁴¹ “Ney kanlı yollardan söz eder

Mecnun'un aşk kıssalarını söyler”, Kanar, 2014: 71.

⁴² Söz konusu rivayet için bkz. Yavuz 1998: 382.

⁴³ “Günler geçiyorsa, geçsin, korkumuz yok

şeklindeki 16. beytin şerhi oldukça kısa olmakla birlikte diğerlerinden farklı olarak kastedilen anlamın ihtimalleri paylaşılmıştır. Vehbi-i Yemani bu beyit için düşüncelerini “Bu beyt-i garrâ ve nazm-ı ra‘nâ yâ şâh-ı ‘aşk u muhabbete râci‘dür ve yâhûd kâmil ü mükemmel ve mükerrer ü mübeccel olan maşrûk-ı mihr-i kemâl **Şems-i Tebrîz**-i kerâmet-ıhşâl tarafına işaretdür ve yâhûd bundan murâd u maflûb **Selâhaddîn Zerküb**’dur ki meclâ-yı cemâl-i nûr-ı zâtdur (33^a).” şeklinde paylaşmış ve “ba‘z-ı ‘ârif-i şâhib-i yakîn”in ise buradaki maksudun **Hüsâmeddin Çelebi** olduğunu ifade ettiklerini belirtmiştir.

17. beyit şerhi:

Şârih 17. beyti *Mesnevi*’den olduğu bilgisine yer vermeksizin;

“Her ki coz mâhî zi âbeş sîr şod

*Her ki birûzîst rûzeş dîr şod*⁴⁴” şeklinde “beyt” başlığıyla paylaşmış söze de “Bu kelâm-i emşâl A‘câm’ dandır. Dirler ki هر که کرسنه است روز او را دیر می آید / Her ki gorosneest rûz-i ü râ dîr mi âyed⁴⁵.” ifadeleriyle temsil bir kelamla başlamış, beytin anlamı ve şerhine geçmiştir; “Fi’l-vâki‘ ehl-i meşakkat ü ihtiyâcuñ günü uzun ve hâlî dîger-gündür. Ya‘nî merd-i cāyî‘üñ ezyâl-i hâşiye-i nehârî şeb-i yeldâ gibi tavîldür hâlbûki nehâr-ı ciyâ‘ u iftikârûñ ğubâr-ı rûzgârî âsumân-ı i‘tibârda fark-ı Ferkadâna iklîldür. Ve mâhîden murâd-ı şerîfleri tâliban u kâbilandur ki mâhîler mişâlinde deryâya tâlibler ve ka‘r-ı bahrden çıkmâğa râğıblardur. Lâkin terk-i lezzât-i deryâya kâdir degiller. Bu cihetden gevher-i şâdef-i maşşûda vâşıl degillerdür (33^a).” Burada Hayali Bey’in;

“Cihân-ârâ cihân içindedür ârâyı bilmezler

Şu mâhîler ki deryâ içredür deryâ-yı bilmezler” beyti de şerhi destekleyici olarak kullanılmıştır.

18. beyit şerhi:

“Li-Mevlânâ quddise sırruhü’l-‘azîz” başlığıyla paylaşılan;

“Der neyâbed hâl-i pohte hiç hâam

*Pes sohen kûtâh bâyed, ve’sselâm*⁴⁶”

şeklindeki beyt-i şerife şârih “Ya‘nî bir dil-i bî-müstehâm âteş-i şevk-i ğarâmdan cûş u ğalığde olmaya ve hâl-i puhte-diller mertebesin bulmaya hâam u nâ-fercâm ve bir baht-ı bî-encâmdur... Ana bu maşûle tefcîr-i yerâ‘ vü aqlâmdan ne hâşıldur. İhtitâm-ı kelâm ile ve’s-selâm diyü buyururlar (34^a)” ifadeleriyle anlam vermiştir. Müellifin kendisi de burada;

Sen kal; çünkü senin gibi temiz yok”, Kanar 2014: 71.

⁴⁴ “Balık bir yana, herkes kandı suyuna

Günü bitirmek bilmedi, kimin rızkı yoksa”, Kanar 2014: 71.

⁴⁵ “Aç olanın rızkı gecikir.”

⁴⁶ “Ham kişi anlar mı pişenin halini?

İyisi mi, sözü kısa kesmeli”, Kanar 2014: 71.

“Keşf-i esrâra rızâ virmedi sultân-ı kazâ

Yoħsa çok ħâtırıma nükte-i ‘ irfân geldi” beytiyle ilk 18 beyit için sözünü noktalamıştır.

2.5. Şerhi destekleyici dayanaklar

Klâsik şerhlerde kullanılan yöntemlerden biri de açıklığa kavuşturulmak istenen mevzuu, öne sürülen fikirleri gerek *Kuran-ı Kerim*, dini kaynaklar, hadis kitapları gerekse de çeşitli kaynaklardan dayanaklarla desteklemektir. Bu dayanaklar çoğu kez “*ayet, hadis, şiir, din ve tasavvuf büyüklerinin sözleri, menkıbeler bazen de şârihlerin kendi söylemleridir* (Tanyıldız 2007: 140).” İncelenen şerhte de müellifin ilk 18 beyitte; ayet, hadis, dini kaynakları; Arap, Fars ve Türk edebiyatı edebi metinlerinden manzumeleri, din ve tasavvuf büyüklerinin hal ve sözlerini ve kendi manzum söylemlerini şerhe destek için kullandığı görülür.

2.5.1. Peygamberler tarihi, din ve tasavvuf büyüklerinin menkıbeleri

Vehbi-i Yemani, şerhte anlatımı desteklemek için uygun düştüğü yerde peygamberler tarihinden birtakım olay ve durumlara; din ve tasavvuf büyüklerinin söz, davranış, menkıbelerine yer vermiştir.

“Nitekim meĥatt-ı riĥâl-i risâlet ve meĥbî-i envâr-ı nübüvvet şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellem cenâbına bir gün **Ebû Cehl** gelüp kendü şıfatına lâyıĥ ve ĥabâyiĥ-i cehâletine muvâfık bir söz söyledükde **ĥazret** gerçesin didiler ve **Ebübekr** gelüp nür-cemâl-i **Muĥammed**'i medĥ eyledükde anı daĥı taşdıĥ idüp yâ **Şiddik** gerçesin diyü buyurdılar. Aşĥâb-ı güzîn Rıdvânullâhu te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în bu bâbda evşâf-ı iĥtilâfa düşdiler ve...(17^b)”

“Kemâ tâbe **Müsâ** ‘aleyhi'sselâm fî kavlihi te‘âlâ: فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ⁴⁷ (9^b)

“**Ĥazret-i Âdem ile Ĥavvâ** ‘aleyhimü'sselâmda olan meyl ü muĥabbet ve ‘aşĥ u meveddet gibi anlarda daĥı şöyle bir ĥâlet zuhûr itmişdür ve kazâ-yı İlâhî daĥı bunların izdivâc u zuhûr-ı nesl ü nitâclarına iĥtizâ göstermişdür (13^b)”

“Nitekim **ĥazret-i Yûsuf** ‘aleyhi'sselâm ĥarındaşların şüret-i kevâkibde görmüş idi (22^b).”

“Ol maĥûle ‘ilmün keşfi ĥayırlu olsa **ĥazret-i Müsâ** kendülerin âĥâh iderdi. Ammâ ol ‘ilmün ĥaĥĥ-ı ri‘âyetine kâdir olmadıkların ĥazret-i Müsâ bilmiş idi. Anuñün keşfi cenâb-ı ‘İzzet'den **Müsâ'ya** emr olmadı (24^b)”

“Ve ma‘lüm-i iĥvândur ki ĥacer-i mermerden **ĥazret-i Müsâ'ya** muĥteziyât-ı şıfât-ı seb‘a-i İlâhîyye üzerine yedi elvâĥ virildi. Anuñ levĥ-i evveli nür ve levĥ-i şânîsi levĥ-i ĥikmet idi (24^b).”

“Bu cihetden mu‘cizât u ĥavârîĥ-ı ‘âdât bunlardan derecât üzredür ve bunlardan kimisinün taşarrufi taşarruf-ı **İbrâĥim** ‘aleyhi'sselâm gibi **taşarruĥ-ı nârdadur**. Ber-muĥtezâ-yı taĥdîr-i Ĥayy-ı Ĥadîr melekût-ı nârdâ tedbîri vardur ve kimisinün **mâ vü arzda** fecr ü tefcîr ile ĥazret-i **Müsâ** ‘aleyhi's-selâm gibi taşarrufi vardur ve kimisinün

⁴⁷ “Müsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Müsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: 'Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.'", Araf: 7/143.

taşarruf-ı Süleymân ‘aleyhisselâm gibi teshîr-i hevâda (28^a) hüküm ü taşarrufi muqarrerdür ve kimisinün taşarrufi melekût-ı semâdadur. Şakîk-ı kamer de hazret-i risâlet-penahuñ taşarruflarıdır ve bunlardan kimisine bisât-ı zamân u mekân maṭvî olur ve lemḥa-i Vâhid'de ğarâyib-i âşâr ve ‘acâyib-i eṭvâr zuhûra gelür ki ğayrılara ol taşarrufât müddet-i evkât-ı tavîlede ancak hâşıl olur (27^b-28^a).”

“ḥurâfet-i ma‘lûm-ı erbâb-ı ma‘rifetdür ki bir gice hazret-i risâlet şalla'llâhu ‘aleyhi vesellem evvâcdan ümmehât-ı mü'minîn ile mühâdeşet üzre iken içlerinden bir ḥatun-ı ‘ismet-i maşûn didi ki (31^a).”

“Bu cihetden Ebu Medyen hazretlerine abdâl-ı ricâlden ba‘z-ı kimesneler gelüp bir mes‘ele su‘âl itdüklerinden soñra âḥir-i mes‘elede dimişler ki (12^b).”

“Nitekim hikâyet iderler ki zikr olunan Şeyh Medyen hazretleri, mevtinden bir iki sâ‘at-i muḥaddem bir iki sâ‘at miḳdârı kuṭb olmuşlar (13^a).”

“Şeyh-i Ekber hazretleri buyururlar ki: Hazret-i şeyhü'l-şüyüh Ebû Yezîd Bestâmî hazretlerin ‘âlem-i rû‘yâda gördüm ve ol vâris oldukları maḳâm-ı imâmdan şordum (13^a).”

“Cüneyd-i Bağdâdî ki bu kavm-i meşâyıḥuñ merd-i şâhib-i isti‘dâdı olan şeyh-i rüşen-nihâdudur. Bir gün kendülere vâki‘ olan inḳibâz-ı kabzdan su‘âl olunup şabâḥ-ı şabâḥat-ı nehârîñuzda bu aşâr-ı zulmet-i ğam-ı bisyâr nedür didüklerinde fe-kâle... (32^b).”

2.5.2. Ayetler ve hadisler

Vehbi-i Yemani, klasik şerhe tabi metinlerde en çok takip edilen yollardan biri olan; şerhi ayet ve hadislerle destekleme usulünü ilk on sekiz beyit şerhinde kullanmıştır. Şerhte, şahid getirilen ayet ve hadis iktibasları bir hayli fazladır. Şârih, ayet ve hadisleri naklederken genellikle –ayet ve hadislerin kendi içinde- aynı kalıp ifadeleri kullanır. Ayetler için; “Kâla'llâhu te‘âlâ, kemâ kâle, kâle te‘âlâ, kemâ üşîr bi-ḳavlihi; hadisler için; kâle'n-nebiyyi, kemâ kâle ‘aleyhi’sşalâtü ve’sselâm, Kemâ kâle'n-nebiyyü şalla'llâhu ‘aleyhi ve sellem” ifadeleri en çok tercih edilenlerdir. Aşağıda metin içi göndermelerden bazılarına yer verilmiştir.

“Nitekim hazret-i Celîl-i Cebbâr celle ve ‘azze eṭ-zünnün ve'l-efkâr kitâb-ı kerîm ü Qur‘ân-ı ‘azîmde... (4^a)”

“Nitekim hazret-i Celîl-i Cebbâr bu eṭvâr-ı ğarîbeden izhâr-ı ihbâr buyurmuş: ⁴⁸ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (10^a).”

“Kemâ üşîr bi-ḳavlihi: ⁴⁹ رَمَيْتُ إِذْ رَمَيْتُ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى (4^a)”

“Ve kâle te‘âlâ ⁵⁰ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ (4^a)”

⁴⁸ “Oysa O sizi türlü evrelerden geçirerek yaratmıştır.”, Nuh: 71/14.

⁴⁹ “Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı; bunu da müminlere kendinden güzel bir lutufta bulunmuş olmak için yaptı. Allah her şeyi iştirmektedir, her şeyi bilmektedir.”, Enfal: 8/17.

⁵⁰ “Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah’a vermiş oluyorlar, Allah’ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah’a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah’a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir.”, Fetih: 48/10.

“Gerçi ber-mücib-i خيرالناس من ينفع الناس⁵¹ (5^a)”

“Nitekim hadîs-i kudside bu ma‘nâ şadedimize maqründur. Kâle ‘aleyhi’sşelâtü ve’sselâm...(31^b)”

“Nitekim lisân-ı nebiden şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hadîs-i kudside vârid olmuştur. Hâzret-i Hâkık buyurmuşdur: 52
Pes nev‘-i insân mezâhir-i zât ve meclâ-yı şifâtdur dimekten beyândur (6a)”

“Hâbîb-i Raḥmân ‘ilm-i ulûhiyetden zât u şifât ‘ilmin *Furḳân* u *Ḳur’ân*’da ne güzel beyân itmişdür ve hâzret-i Bârî anları bir âyet-i vâhîde cem‘ idüp buyurmuşdur...(26^b)”

Şerhte aynı zamanda, şerhe dâhil edilen hadislerin müellif tarafından tercüme ve açıklamasının yapıldığı ve bu yönüyle de yardımcı şerhin bir tarafını oluşturdukları gözlemlenmektedir: “Nitekim ان الله خلق آدم على صورته⁵³ bu ma‘nâdan kinâyet ve bu mazmûn-ı meymûne işâretdür. Ya‘nî şunûf-ı şüret-i nev‘iyye-i insânî feyz-i fazl-ı Yezdânîsinden mir‘ât-i cemâl-i zâtı ve mezâhir-i kemâl-i şifâtı ve meclâ-yı celîl-i ef‘âlî kılmışdur ve hürşîd-i nûr-ı vişâli maşrîḳ-ı vücûd-ı inşândan ḫâlî ü tâbân olmuştur (7^b).”

“Bu hadîs-i şerîfden ma‘lûmdur ki ehl-i vecd ü istiğrâkuñ, ki zümre-i evliyâ ve fırka-i aşfiyâdur, rûḫları ḫ‘âb u nevimde bile teraḫḫî vü şafâdadur ve sırr u sırru's-sırr daḫı bu nev‘ indendür (5^a)”

2.5.3. Tasavvufi eser ve görüşlerine yer verilen müellifler ve zikredilen eserleri

Şârih; metnini sağlam bir zemine oturtmak, ifade ve yorumlarını desteklemek ve şerhinin mahiyetini arttırmak için tasavvuf büyüklerinin görüşlerine yer vermiş ve eserlerinden faydalanmıştır. Vehbî-i Yemânî'nin, ilk on sekiz beytin şerhinde Ebu'l-Kasım Kuşeyrî'nin *Risale*'sinden; İbnü'l-Arabî'nin *Divan, Füsûsu'l-Hikem, Ankaü Muğrib ve Mevakiü'n-Nücûm*'undan; Abdülkerim Cîlî'nin *İnsân-ı Kâmil*'inden ve birçok tasavvuf büyüğünün görüşlerinden destek aldığı görülmektedir. Şârih, bu eser ve müelliflerin bilgilerini çoğu zaman vermekle birlikte hiçbir gönderme yapmaksızın da iktibasta bulunmuştur.

Şârih, “Sırr u sırru's-sırr daḫı bu nev‘ indendür ki üstâd **Ebu'l-Ḳâsım Kuşeyrî** raḥmetu'llâhi ‘aleyh anı daḫı kavâlibde ervâḫ-ı mişâlinde laḫîfe-i mevdü‘adur, diyü buyurmuşlar (5a)” diyerek devam eden anlatımına *Risale*'den “⁵⁴و يطلق لفظ السر على ما يكون مكتوما بين العبد والحق سبحانه و تعالى من الاحوال” ifadesini dâhil etmiştir. Aşağıda bu başlık altında değerlendirilen ifade ve durumlara yer verilmiştir:

“**Şems-i Tebrîz** ki nefes-i şerîfleri ke'l-ibrîzdür, buyurmuşlar ki şeş sâl eḫrâf-ı ‘âlemi gerdide vü ser-â-pâ-dide oldum hâzret-i Mevlânâ Celâle'ddîn Rumî'den ğayrı ḫuddise sırruhü bir merd-i ḫâbil bulmadum (7a)”

“Li-**Şeyḫü'l-Ekber, Şi‘r** (İbnü'l-Arabî 1996: 32):

وكلما لاح في الاشغاف من بدع

⁵¹ “İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır.”, el-Acluni 2019: 371.

⁵² “(Ey Muhammed), evreni (eşyayı) senin için, seni benim için yarattım.”, Yılmaz 2013: 199.

⁵³ “Allah, Âdemi (insanı) kendi suretinde yarattı.”, Yılmaz 2013: 256.

⁵⁴ “Kul ile Hakk Sübhânehu ve Taâlâ arasında saklı ve gizli kalan (mektûm, masûn) hallere de sır denilir.”, Uludağ 2003: 182.

⁵⁵ وفي السراير معلوم و موزون

“Hâzret-i Şeyh-i Ekber, ki ‘âlî menzilet ü muhâbbetdür, felek-i islâm ve felek-i îmândan ve hâlâ şadedinde oldığımız felek-i kâlb-i insândan envâ‘-ı ta‘bîr ü beyân buyurmışlar ve demişler ki... (11^a)”

“Şeyh-i Şerîf ü Ekber kavî-i ezher ü mu‘teberde buyururlar ki... (11^b)”

“Şeyh-i Ekber hâzretleri *Füşûş*’da beyân buyurmışlar ve nây-ı vücûd-ı erbâb-ı şuhûdî mücib-i ihtirâk u hayret kılmışlar (25^b).”

“Şeyh-i Ekber hâzretleri kitâb-ı *Ankâu Muğrib*’de kelâm-ı mu‘cib buyurmışlar ve demişler ki... (35^a)”

“Nitekim hâzret-i Bâyezîd-i Bisâmî buyururlar: لوان العرش وما حواه (11^b) ⁵⁶ مائة ألف ألف مرة في زاوية من زوايا قلب ثلاث من علامت الاخلاص استواء العارف ما أحس به

“Ve hâzret-i Haydar-ı Kerrâr-ı Dülül-süvâr rağiye ‘anhü'l-Gaffar: انا كلام الله الناطق ⁵⁷ demiş (18^b)”

“Ve Zü'n-nün-ı Mışrî ki ‘amüd-ı ‘aşrî ve ‘imâd-ı Mışrî imişler. Buyurmışlar ki ثلاث من علامت الاخلاص استواء ثلاث من علامت الاخلاص استواء ⁵⁸ المدح والذم من العامة ونسيان رويته الاعمال في الاعمال واقتضاء ثواب العمل في الاخرة (21^a)”

“Ve Abdülkerîm Cîlî hâzretleri kitâb-ı *İnsân-ı Kâmil*’de beyân-ı eniyyetde... (23^a)”

“Kemâ kâle’s-Şibli rahmetu'llâh... (32^b)”

2.5.4. Edebi metin iktibasları

Vehbi-i Yemani, şerhinin hem edebî değerine katkıda bulunmak, sözü güzel eylemek hem de şerhin güvenilirliğini arttırmak, ifadelerini sağlam kılmak için Arap, Fars ve Türk edebiyatlarından birçok eserden, metin parçalarından faydalanmış, iktibasta bulunmuştur. Bunlar mısra, tek beyit, bend, aynı manzumeden seçilen -anlatılan konu etrafında birleşen- birden fazla beyit gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadırlar.

2.5.4.1. Arap, Fars ve Türk edebiyatından iktibaslar

İlk 18 beytin neredeyse tamamında Arap, Fars ve Türk edebiyatlarının edebi eserlerinden iktibasa yer verilmiştir. Söz konusu iktibaslar fazla olduğundan birkaçını şöyle ifade etmek mümkündür:

1. beytin şerhinde; Baki, Hallac-ı Mansur, İbnü'l Arabî, İbnü'l-Farız, Şeyh Muhammed Vefa (İbn-i Vefa), Züheyr bin Ebu Sülma, Mevlana, Baba Figani-i Şirazi, Muhammed Şirin Mağribî, Hafız ve Örfî'nin *Divan*'larından; Şebusterî'nin *Gülşen-i Raz*'ından.

2. beytin şerhinde; Şebusterî'nin *Gülşen-i Raz*'ından, Hayali Bey'in *Divan*'ından.

⁵⁵ “Her ne zaman kalplerde bir kıpırtı uyansa bu gizli sırlar arasında hemen bilinir ve ortaya çıkar.”

⁵⁶ İbn Arabî 1907: 141. Muhyiddin bin Arabî 2016: 110. “Eğer arş ve arşın hâvî olduğu şey, yüz bin kerre bin olduğu hâlde, ârifin kalbinin köşelerinden bir köşede olaydı onu duymazdı.”, Konuk 2017: 468.

⁵⁷ “Ben Allah’ın konuşan bir kelâmıyım.”, Müstakimzade, 233.

⁵⁸ “Şu üç şey ihlas alametidir; Kişinin nezdinde halkın övmesi ve yermesi eşit olmak, amelde ameli görmeyi unutmak (çalışmak, fakat çalışmaya kıymet vermemek), amelin ahirette sevap gerektirdiğini unutmak.”, Uludağ 2003: 290

9. beytin şerhinde; Örfi Şirazi, İbnü'l-Fariz ve Mevlana'nın *Divan*'larından; Şebusteri'nin *Gülşen-i Raz*, Gülşeni'nin *Gülşen-i Manevî*'sinden yapılmış iktibaslar şeklindedir.

Bununla birlikte şârih, bazen metnine dâhil ettiği eserlerin bazen de müelliflerinin bilgisini vermektedir:

“Nitekim şâhib-i **Gülşen-i Râz** bu maķâmdan ser-âgâz itmişdür... (9^b)”

“Nitekim **İbnü'l-Fârîz** hâzretleri bu ma' nâdan hâber virmiş (9^b)”

“Sādât-ı meşhûreden **şeyh Muhammed Vefâ hâzretlerinin Dîvân**'larında olan ebyât-ı kerâmet-i beyyinâtdandır ki her bir beytinde nûr-ı terbiyet-i hürşid-i işrâk olduğu erbab-ı firâset ü istiḥkâka nihân degildür (15^a)”

“Nitekim nûr-baḡş-ı mücâverât-ı ḳubbe-i eflâk ve ser-defter-i şüfiyân-ı 'âlem-i ḥâk hürşid-i envâr **Şeyh 'Attâr** buyurur... (22^a)”

“ḳuṭb-ı felek-i esrâr ḥâce ' **Attâr** buyurur... (35^b)”

“Ve **Züheyr bin Ebü Sülmâ** demişdür ... (22^a)”

“**Şeyh Gülşenî** ki ḥâkipâyî ehl-i ebşâruñ ḳuḥl-i rûşenidür. Bu bâbda buyurmışlar ... (24^a)”

“Ve **Mollâ Câmî**-i devrân ki 'uşârât-ı ebyâtı müskir-i revândur. Bu ma' nâdan beyân buyurlar... (28^b)”

“Mazhar-ı 'inâyet-i Ḥallâķî **Mollâ Bâķî** buyurur... (29^a)”

2.5.4.2. Kendi manzumeleri

Vehbi-i Yemani, şerhinde kendi manzumelerine de sıkça yer vermiştir. Manzumelerinde Vehbî ve Kadri mahlaslarını kullanan şârih, şerhte bahsi geçen ilgili konularla bağlantılı birçok manzumesini “*Li-münşî'ihî*” başlığıyla paylaşmıştır. Müellif, bunu bazen üzerinde durduğu konuyu daha açık ve anlaşılır kılmak için bazen de kelamın hâsilını ifade etmek için tercih etmiştir. Bunlar arasında 11. beytin şerhinde paylaştığı sema konulu manzumesi ve 7. beytin şerhindeki ney manzumesi “*Mesnevî, Mevlevilik ve Mevlana*” özelinde ayrı bir önem arz etmektedir. Nitekim ney manzumesi *Mesnevî*'nin ilk 18 beytinden mülhem olarak ilk 18 beytin 62 beyitle kaleme alınmış nazmen tercümesi gibidir. Şârihin şiirlerini metinde “*li-muharririhî*” vs. başlığıyla değil de “*li-münşî'ihî*” olarak vermesi yazdığı metne yüklediği manayı ve kendine atfettiği sıfatı vermesi bakımından da özel bir tercih olarak düşünülebilir.

Şârih, kendi manzumelerine ya metinde anlatılmak istenen nazmın tesir edici gücünden yararlanarak ifade etmek, konuyu bağlamak için yahut da anlatının nihayetini toparlamak için yer verir.

Mesnevî'nin birinci beytinin, “*از جداییها شکایت میکند / Ez codâyihâ şikâyet mîkoned*” şeklindeki ikinci mısrasını şerh ederken müellif, “Evliyâ-yı kümmel ü 'âlî-maḥal daḥı emr-i Ḥâlîk'a itâ'at için ol lezzet-i istiḡrâkdan mufârâkat ḳılup bizüm gibi giriftâr-ı taḳayyüdât-ı nefsanıyyeyi himmet-bülendleri ile ḥalâş idüp ercümend ü behre-mend iderler ve ol derbederî eline yapışup yederler (5^b).” şeklindeki düşüncelerini;

“Der-i 'ulyâña mensûb eyledüm bu derbeder gönlüm

Getürdüm âdem itdüm eyledivir derbeder cigerüm” beytiyle anlamsal bağlamda tamamlar.

Mesnevî’nin,

“*Der neyâbed hâl-i pohte hiç hām*

*Pes sohen kūtāh bāyed, ve’sselām*⁵⁹”

şeklindeki 18. beytinin şerhindeyse Vehbi, hem beyitle aynı minvalde, onu tamamlayıcı olarak hem de sözü toparlayıp nihayete erdirmek için “li-münşî’ihi” ifadesiyle aşağıdaki üç beyti kaydetmiştir;

Li-münşî’ihi:

‘Ayn-ı insân-ile insânı gören insândur

Ḳalb-i insân gözine göz gibi insân geldi

Keşf-i esrâra rızâ virmedi sulṭân-ı ḳazâ

Yoḥsa çok ḥāṭırına nükte-i ‘irfân geldi

Li-münşî’ihi:

Ḳadriyâ ḳadrüni fehmi eylemeyen nādānuñ

Varma dârına deri dergeh-i sulṭân olsa (34^a)

2.6. Yardımcı şerh

Vehbi-i Yemani, bu yöntemi kullanırken zemin metni destekleyici olarak paylaştığı ifade, söz, beyit, mısra her ne varsa ihtiyaç duyulması halinde bunların da açıklamasını yapmıştır. Aşağıda, metinde bu türden bir uygulamaya örnek teşkil edecek kısımlara yer verilmiştir:

5. beyit şerhinde,

فخل لها خلى مرادك معطيا

قيادك من نفس بها مطمئنة⁶⁰

beyti iktibas edilmiş ve “Ya’ nî ḥazret-i maḥbûb ve cenâb-ı maṭlûba zimâm-ı ḳıyâd ve ‘inân-ı murâduñi teslîm ü ṭâ’at yüzünden ṭabşur ve nefsi muṭma’ineyi bârgâh-ı ḥazret-i cānâna ulaşdur diyü ṭâ’atde ḳadem-i ihlâş ile teḳarrüb-i maḥbûba ihtişâşdur (16^b).” ifadeleriyle buradaki beyit açıklanmıştır.

⁵⁹ “Ham kişi anlar mı pişenin halini?

İyisi mi, sözü kısa kesmeli”, Kanar 2014: 71.

⁶⁰ “Kendini teslim ederek dingin bir ruha, o dünyadan sakın! Sakın ki amacına ulaşasın.”

9. beyit şerhindeki; “وما كان قولى لهم الا ان اعبد الله ربي و ربكم⁶¹ Ya' nî murād-ı fevāyidüm olan haqîkat-i İlähiyye ile nefsi ben yalıñuz taḥşîş eylemedüm. Belki bu ma' nâyı cümlesine ıtlâk eyledüm ve didüm ki cenâb-ı eḫadiyyet celle şānühü niçe benüm Rabbüm ve haqîkatüm ise kezâlik sizün daḫı öylecedür. Bu levḫ-i keşretde elif-i vaḫdetden ğayrı yoĝdur didüm (26^b).” ifadelerinde de benzer durum söz konusu olmuştur.

Yine, bir başka yerde 12. beyit şerhinde aşığıdaki beyit paylaşılmış ve sonrasındaki açıklama dile getirilmiştir:

“و يطرف طرفي ان هممت بنظرة

⁶²و ان بسطت كفي الى البسط كفت

Ya' nî cemâl-i cānāna kaşd-ı nazār ve himmet-i başar eyledükçe şavārif-i heybet ve şavārim-i şadmet ruḫsār-i pür-envār-ı yārdan başarımı şarf ider ve kezâlik müşāhede vü mükāleme için kaşd-ı mubāseḫet itsem mevānî'-i 'azamet kaşdımı men' ider (30^a).”

Örnek teşkil eden diğerkısımları şöyle çoğaltmak mümkündür:

10. beyit şerhinde: “این کسی داند که روزی زنده بود”

⁶³از کف ان جان جان جامی ربود

Īn kesî dāned ki ruzî zinde būd

Ez kef-i ān cān-i cān cāmî rubūd⁶⁴

Ya' nî ḫazret-i Mevlānā-yı ḫüdāvendigār, ki dānende-i esrār-ı perverdigārdur, mevzi'-i āḫirde bunu ol kimesne bilür ki bāde-i 'aşq-ı Ḥüdā'dan zinde ola ve cānlar cānı olan cānāndan cām-ı cāh u celāleti rübūde olup şarāb-ı tevfiķi sāğar-ı taḫķiķden nüşide olmadan ḫālî olmaya (28^b).”

Yine 12. beytin şerhinde: “Ez nigāh-i germ u düşnām-i leb-i mey-gün-i ü

Nüş ber leb zehr gerded zehr der dil mî şeved⁶⁵

İmdi nazār-ı pîr-i kāmîl ile istinās-ı liķā ve nūr-ı vech-i beķā tiryāķdur ve dehşet-i muķtezā-yı şehvet zehr-i ķātildür ve bā'z-ı 'ārif-e ḫālet-i şaḫv tiryāķdur ve ḫālet-i maḫv zehrdür (29^b).”

⁶¹ Krş. “وما كان قولى لهم الا ان اعبدوا الله ربي و ربكم”, el-Cilānî 1986: 69. “Sen benim Rabbim, hakikatim olduğunu onlara bildirdim.”, el-Cilî, 371.

⁶² İbnü'l-Farız 1895: 33. “Ben o hazretin müşahedesine ve cemaline nazar etmeğe niyet etsem, benim gözüm heybetten çevrilir, eğer ben onunla konuşmaya ve ünsiyete girişsem azametten dolayı benim bu teşebbüsüm men olunur.”, Demirci 2007: 148.

⁶³ Nicholson 1386: 667.

⁶⁴ “Bunu şu kimse bilir: Birkaç gün diri olmuştur
Canın canının elinden bir kadeh içmiştir”, Kanar 2014: 360.

⁶⁵ “Onun sıcak bakışıyla ve şarap gibi dudaklarının azarından ötürü
Bal, dudakta zehre dönüşür; zehir gönülde meye dönüşür”

2.7. Nasihat, tavsiye, Soru-cevap, eleştiri

Müellif, şerh ettiği ilk 18 beytin bazılarında, beyitte geçen mevzular üzerinden muhataplarına nasihat, tavsiye ve eleştiri üslubunu kullanarak birtakım göndermelerde bulunur. Bazen de bir nevi muhatabını da işin içine katarak söylenenlerin kavranmasına yönelik olarak soru-cevap tekniğinden faydalanır. Bu yöntem aynı zamanda okuyucunun dikkatini de sual olunan mevzuya vermesini sağlamaktadır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki; eleştiriden kasıt şerh metinlerinde rastlanan; kendinden öncekiler ve onların metni yorumlama biçimlerine yönelik olmayıp daha çok konu etrafında muhataplara verilmek istenen mesajlar nispetindedir. Zira Vehbi-i Yemani şerhinde kendinden önceki şârihlere dair düşüncelerine yer vermemiştir. Aşağıda ilgili başlıklar altında şerhteki bu türden ifadelerle işaret edilmiştir.

Nasihat: “Pes imdi ey sâlik-i rāh-ı perverdigār bu şeğafdan ‘ibâret olan şelâse-i envār ve ‘aṭiyye-i esrār-ı bisyārdan **haber dār olmak murād-ı nihādūñ ise** Mecnūn-ı namdār ve Ferhād-ı bî-karār ve Hüsrev ü Şirīn-i rüzgār kıışşaların hātır-ı nevvāre getüresin ve andan şoñra mertebe-i rābī‘ a olan ṭavr-ı çehārumı **bilesin** (10^b)”

“İmdi bu felek-i pür-aḫter bir su‘bān-ı heft-serdür. Anuñ ḫalka-i kemerinden ve zehr-i zararından **ḫalāş u menāş murādūñ ise** tiryāk-ı tedbīr-i pīr-i kāmile **irışegör** ve ḫaml-i meşakkāt-i ḫahr u zecrine ihtimāl-i taḫāmmül ile **ṭurışagör** tā ki iṣār-ı rahmeti ile āşār-ı zaḫmetūñ izāle bula ve ‘aḫreb-i raḫīb-i bed-liḳādan yedigün zehr-i helāhil-i ‘ayn-ı şifā ola (30^a).”

Tavsiye: “Ve mürīd-i kābilde nişān-ı kābiliyyet ve aṣār-ı ḫabūl-i ḫikmet ü ma‘rifet budur ki iltizām-ı ‘ubūdiyyet ve mülāzemet-i ḫidmet ile mir‘āt-ı vücūd-ı insān-ı kāmilde müşāhede-i maḫāsin-i cemāl-i nūr-ı mücellā eyleye ve mürşid daḫı ḫalb-i ṭālib-i sālilde kendü şüret-i cemāl ve çehre-i kemālin müşāhede ḫıla tā ki ⁶⁶ المؤمن مرآت المؤمن mazmūn-ı şerīfinden ma‘nā-yı maḫzar-ı hasenātların zuḫūra gele ve ma‘nā-yı şerī‘ at ü ḫaḫīḳat bulına (7^a).”

Soru-Cevap: “**dirseñ ki** evliyā-yı ümmet post-ı vücūd-ı beşeriyetden ṭaşra gelmişler ve cüdālıḫdan ḫalāş u menāş bulmuşlar ve ḫuvvet-i nūrāniyyet ü rūḫāniyyet ile sāḫat-ı feyz-i semāḫat-i nāsūtdan ‘arşa-i mümteni‘ ü l-mesāḫa-i melekūta at şalmışlar ve şāhid-i ‘aşḫ-ı maḫşūdı aḫsen-i cemāl-i bī-şüret ile meclā-yı nazarlarında cilve-ger bulmuşlar. **Yā firāk u cüdālıḫdan şikāyet ne ḫikmetdür dinilürse** bir iki vechle cevāb (5^a) kābil-i şavābdur.”

“Pes mürşid-i kāmil ol nefsi şerīfi ṭālib-i kābilden dirīg itmez ve bārān-ı iḫsānı yaḫdurmaḫdan üşenmez. Lākin **arż-ı meyyiteden ne biter?** ḫanı bir çemen-i cān ve gülşen-i revān ki sehāyib-i fevāyid-i irşād-ı bāḫbān-ı ḫaḫīḳatden gül-i ḫandān ve lāle-i nu‘mān bitüre ve şükūfe-i gün-ā-gün getüre (6^b)”

Eleştiri: Şārih, 1. beytin şerhinde neyin feryadı konusunu şerh ederken: “Pes mürşidān-ı ḫavsuñ ney gibi bir feryādı daḫı bu cihetdendür ki ṭālib-i kābil görmezler **zamāne ṭālibleri şehri şerī‘ atden kūy-ı ḫaḫīḳate uymazlar.** Evliyā sözlerin dinleyen ve ḫāle getirüp inleyen mülāḫide vü zenādīḫa oldı şanurlar (6^b)” ifadeleriyle zamane taliplerini eleştirmektedir.

⁶⁶ “Mümin, müminin aynasıdır.”, Yılmaz 2013: 556.

SONUÇ

Mevlana'nın *Mesnevî-i Manevî'si*; örtülü anlam dünyası, bağlı olduğu tasavvufi ilmin kendine özgü bir disiplininin bulunması, *Kur'ân-ı Kerîm*'in özü addedilecek kadar ondan izler taşıması, Farsça olarak kaleme alınmış olması gibi sebeplerden ötürü tarihte birçok şekilde şerhe tabi tutulmuştur. Bu şerhler; bir beytin, bir hikâyenin, bir bölümün, bir cildin, aynı konu etrafında toplanan beyitlerin, seçkinin ve tamamının şerhi olarak gerçekleştirildiği gibi, "ilk 18 beyit şerhi" şeklinde de yapılabilmektedir. Şerhlerde *Mesnevî*'nin özü, esas olarak kabul edilegelen ilk 18 beyte ayrı bir önem verilmiş ve bu kısım şârihin şerhteki maharetini de işaret eder olmuştur. Dolayısıyla şerh yazmak özellikle de *Mesnevî* gibi bir eseri şerhe girişmek, şârihlere bu noktada önemli sorumlulukları da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada XVII. yüzyıl *Mesnevî* şârihlerinden Vehbi-i Yemani ve *Mesnevî*'nin ilk 143 beytine yazdığı şerhi ihtiva eden *Kitâb-ı Rûhânî fî Şerh-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî* adlı eseri söz konusu edilmiş, ana çalışma konusu olarak şârihin ilk 18 beyitte uyguladığı şerh metodu hakkında şerhin bölümleri de belirlenerek bilgi verilmiştir. Bu bölümlerden "*Beytin Şerhi*" başlığı altında ayrıca ilk 18 beytin şerhi özetlenmiştir. Yapılan çalışmaya bağlı olarak şârih, anılan *Mesnevî* şerhi ve bu eserde ilk 18 beyit için uygulanan şerh yöntemi hakkında şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür:

Genc-i Nihânî ve Kenz-i Meâni, Kitâb-ı Şerh-i Hamriyye-i Fârîziyye, Risâle-i Gülzâr-ı Hakâyık ve Esrâr-ı Dekâyık, Risâle-i Beşâret ve Makâle-i İşâret, Risâletü'l-Meşâyih ve Makâletü'ş-Şemârih, Risâletü't-Tevbe ve'l-Mücâhede ve Makâletü'l-Havbe ve'l-Mukâbede, Risâle-i Sükût ve Makâle-i Uzlet ve Sumût, Risâle-i Yunûs ve Makâle-i Mûnis, Risâle-i Ezkâr ve Makâle-i Esrâr, Kitâb-ı Rûhânî fî Şerh-i Mesnevî-i Muhtasar-ı Nûrânî, Tefsîrü'l-Kur'ân ve Tenvîrü'l-İrfân, Terceme-i Câmiü's-Sağîr, Şerh-i Kasîde-i İbn Düreyd gibi çoğu derin dinî tasavvufi bilgiye ve ana dili dışında Arapça ve Farsça'ya hâkimiyeti gerekli kılan eserlere imza atan Vehbi-i Yemani; sufi tabiatlı velud bir müelliftir. Müellifin "muhtasar" olarak değerlendirdiği *Mesnevî* şerhi Hicri 1037 (1628) yılında, Mısır'da, "geçinmek için değil kendinden sonra gelen 've gencür u künüz-ı kemâl olan ihvân-ı nihâna mazmûn-ı kitâb ve melfûz-ı hitâbı(muz) târîh olsun ve lem'a-i bârika-i du'âlarına vâsihta-i tevessül bulunsun." diye yazılmıştır. Şârih bu eserinde daha çok klasik şerh üsul ve üslubunu takip etmiştir. İlk on sekiz beyti şerh ederken öncelikle "zemin metin" olarak ele aldığımız *Mesnevî* beyitleri verilmiş, sonrasında ilgili beyit tercümesi bazen mısra mısra bazen beyit; bazen metin içinde bağlamın gerektirdiği yerde bazen de yorum katılarak yapılmıştır. Şerhte harf açıklamalarına çok az yer verilirken kelime açıklamaları da lügat anlamlarıyla değil daha çok kelimenin bağlamda kazandığı anlamlarıyla yapılmıştır. Beytin şerhi çoğunlukla mısra mısra ayırmaksızın bir bütün halinde yapılmakla beraber, şerhin mısra mısra yapıldığı ve şerhte beyitler arası bağlantıdan faydalandığı da olmuştur. Vehbi-i Yemani şerhini destekleyici olarak birçok kaynağa başvurmuştur. Başta *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadisler olmakla birlikte peygamberler tarihinden, din ve tasavvuf büyüklerinin menkıbelerinden; Arap ve Fars edebiyatının tasavvufi eserlerinden, eser müelliflerinin görüşlerinden; Arap, Fars ve Türk edebiyatı edebî metinlerinden iktibaslarla şerh zenginleştirilip sağlamlaştırılmıştır. Müellif şerhinde konuyu toparlayıcı, destekleyici ve edebi yönüne katkı olarak kendi manzumelerine de yer vermiştir. Şârih beyitleri şerh ederken metne dâhil ettiği Arapça ve Farsça iktibasları da kendince tercüme ve şerh etmiş, dolayısıyla bu kısımları ana metne yardımcı destek şerhler olarak kullanmıştır.

Vehbi-i Yemani, şerhinde konuyu daha anlaşılır hale getirmeye ve muhatabın dikkatini ilgili mevzular üzerinde tutmaya yönelik olarak “nasihat, tavsiye, soru-cevap ve eleştiri” teknik ve üsluplarına da başvurmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdülkerim bin İbrahim el-Cîlânî (1986). *el-İnsânü'l-kâmil fi Ma'rifeti'l-Evâhir ve'l-Evâ'il*. Matbaat-i Hicazî.
- Adü'l-kerim b. İbrahim el-Cîlî (ty.). İnsan-ı Kamil (1-2). trc. Seyyid Hüseyin Fevzi Paşa. İstanbul: Kitsan Yay.
- Bağdatlı İsmail Paşa (1951). *Hadiyyât Al-Ârifîn Asmâ' Al-Mu'allifîn ve Âsâr Al-Musannifîn*. Ankara: MEB Yayınları.
- Demirci, Mehmet (2007). *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi Makasid-ı Aliyye fi Şerhi't-Taiyye*, İstanbul: Vefa Yay.,
- Ece, Selami (2013). *Hüsnüne Aşk Olsun*, Erzurum: Fenomen Yay.
- Güleç, İsmail (2014), “Mesnevî-i Şerîf'in Üçüncü Beytine Farklı Bir Şerh Denemesi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 24, s. 59-71.
- İbn Arabi (1907). *Kitabu Mevâkiü'n-Nücûm*, Mısır: Matbaatü's-Saâde.
- İbnü'l-Arabi (1996). *Dîvân-ı İbn-i Arabî*. hzl. Ahmed Hasan Besc. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Farız (1895). *Divânü'l-Fârız*. Beyrut: Matbaatü'l-Edebiyye.
- İsmail b. Muhammed el-Acluni(2019). *Keşfü'l- Hafâ*, çev. Mustafa Genç. İstanbul: Beka Yay.
- Kanar, Mehmet (2011). *Hâfız Dîvânı (1-2)*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Kanar, Mehmet (2014). *Mesnevi (1-3)*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Konuk, Ahmed Avni (2017), *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi 1. Cilt*. hzl. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, M. Nedim Tan, Ercan Alkan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- Kortantamer, Tunca (1994). “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. VIII. 1-10.
- Küçük, Sebahattin (2011). *Bâkî Dîvânı*, Ankara: TDK Yay.
- Muhyiddin İbn Arabi (2016) , *Füsusu'l-Hikem*. Şrh. Abdürrezzak Kâşânî. Kahire: Darü'l-Afak.
- Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi (ty.). *Hazret-i Ali Divanı*. İstanbul: Derin Yay.
- Nicholson, Reynold Alleyne (1386). *Mevlana Celaleddin Muhammed-i Belhî Rumî, Mesnevî-i Manevî*. İran: İntişarat-ı Dustan.
- Özçakmak, Fatma (2022). “İbn Düreyd'in el-Maksure'sine 17. yüzyılda Yazılan Türkçe Bir Şerh; Vehbi-i Yemani'nin Şerh-i Kaside-i İbn Düreyd Adlı Eseri”. *Asos Journal* 10 (125): 175-190.
- Saraç, M. A. Yekta (2016). *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri*. Ankara: TÜBA Yay.
- Uludağ, Süleyman (2003). *Tasavvuf İlimine Dair, Kuşeyrî Risâlesi*, İstanbul: Dergah Yay.
- Vehbî Yemani. *Kitâb-ı Rûhanî fî Şerh-i Mesnevî Muhtasar-ı Nûrânî*. Fransa Milli Kütüphanesi. Türkçe Yazmalar Koleksiyonu. Regius. 131 vr.
- Yavuz, Yusuf Şevki (1998). “Hurafe”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 18, İstanbul, TDV Yay.
- Yılmaz, Mehmet (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*. İstanbul: Kesit Yay.

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir>